

CICERON
ORATIO
PRO SEXTRO

BIBLIOTHÈQUE DE L'UNIVERSITÉ
RÉSERVE — XVIe SIÈCLE
864

PP 26.

4448

UNIVERSITÉS DE PARIS
BIBLIOTHÈQUE DE LA SORBONNE

13, RUE DE LA SORBONNE - 75257 PARIS CEDEX 05
TEL : 01 40 46 30 27 - FAX : 01 40 46 30 44

Inv.

SIGB

Sibil

SU

Cote

R XVI 864

1153377246

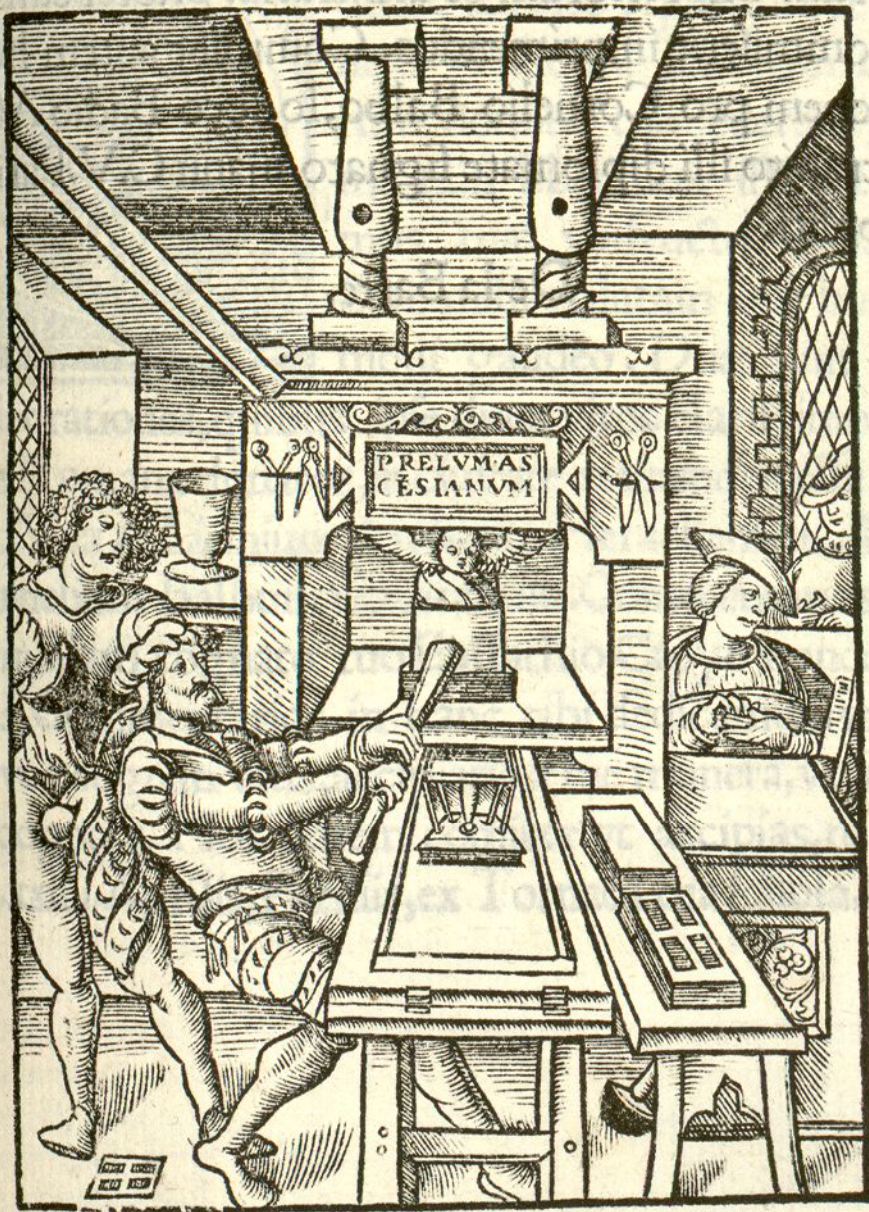

R XVI 864

2

PROL + COR +

Balbo M.T. Ciceronis Oratio, F. Syluii Ambiani
Commentariis declarata.

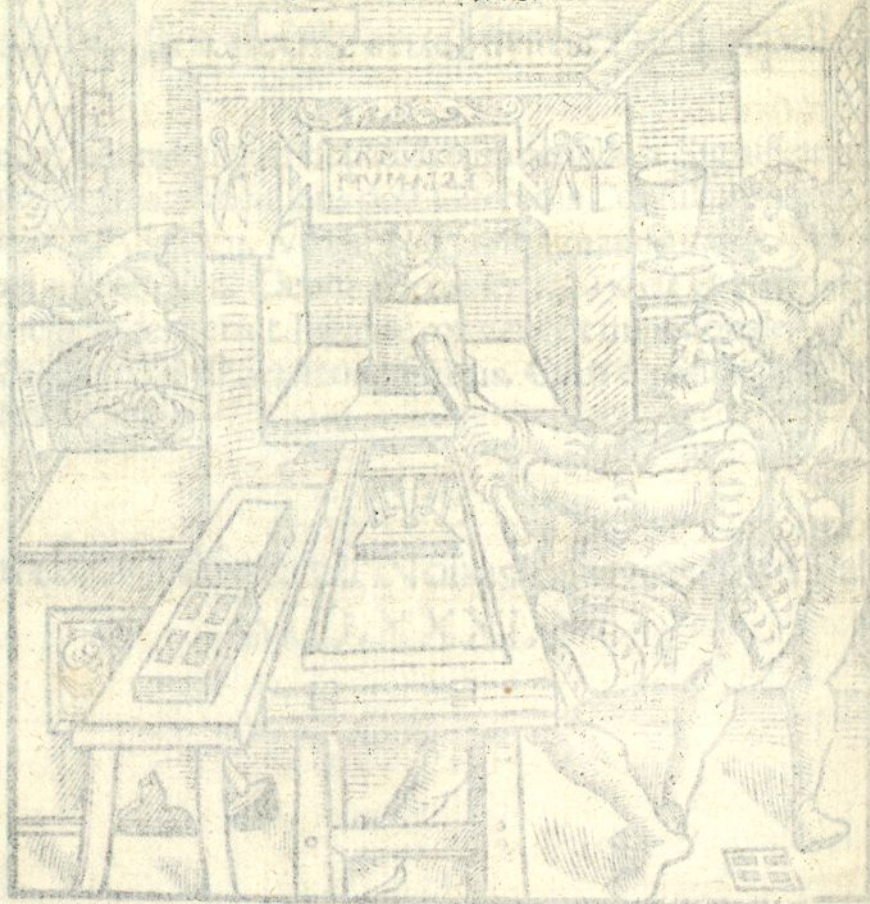

Venundatur Iodoco Badio Ascensio, sub gratia &
priuilegio proxime explicandis.

TENOR PRIVILEGII

CAutum est auctoritate subregia, ne quisq̃ Com-
mentarios Francisci Syluii Ambiani editos aut
edendos in orationes Ciceronis triennio post impressio-
nem aut recognitionem, rursus imprimere audeat, aut
aliubi impressos diuendere, sub poena confiscationis
librorum impressorum & arbitraria: præter eum cui
eos commiserit imprimendos. Cominiscit autem hos in
orationem pro Cornelio Balbo, Iodoco Badio Ascen-
sio: tradito illi diplomate signato manu C.V. Parisien-
Præpositi.

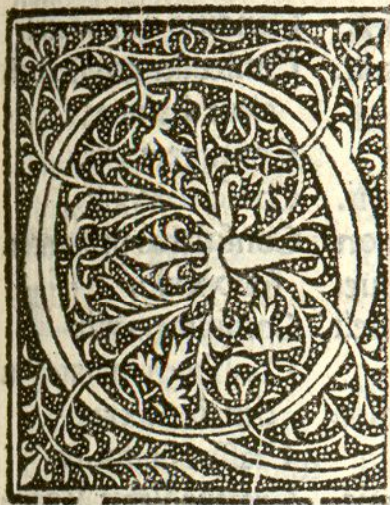
De la Barre.

Venerandæ Iodoco Badio Ascensio, sub gratia &
privilegio proxime explicandis.

INDEX

Reuerendissimo D. Carolo Croyo Tornacensium
Episcopo Franciscus Syluius S.

Voniam accepti beneficii & me-
morem me & gratum præstare
debeo & soleo, quæsiui occasio-
nem vt aliquid laborum meo-
rum nomine tuo ederem, qui
me tam liberaliter istiusce do-
mus tuæ vsufructu donasti.
Eam mihi oblatam esse huius-
modi gaudeo. Duæ sunt M.

Tullii orationes, quibus ipse duos viros clarissimos ci-
uitate Romana donatos, in ciuitate retinendos esse de-
fendit. Vna A. Licinium Archiam Heracliensem, altera
L. Cornelium Balbum Gaditanum. Commentarios no-
stros in illam cognato tuo Eustathio Croyo nuncupa-
uimus, Commentarios in hanc tibi dedicamus: vt qui
inter vos cognati estis, accipiatis a me munera, vt ita di-
cam, cognata. Hos autem comiter vt accipias, te oro.
Vale. xxiiii. Aprilis, Parisiis, ex Tornaca tua schola.

TABELLA RE-
rum & verborum insi-
gnium in Commenta-
riis F. Syluii Ambia-
ni in orationem M. T.
Ciceronis pro L. Cor.
Balbo.

A

Accusatores & pa-
troni vni⁹ cause
iterdū multi.ii.
Accusatores & patroni
seu defēsores eodē die
non dicunt.ii.
Acerrimum bellū.viii.
Admonere iudices.
folio.xxxiii.
Aerarij angustie.xxxi
Afficere stipēdio.xxx.
Aletrinum.xxvi.
Alienigene.xiii.
Amittere ciuitatē.xiiii.
Andriscus se Perse re-
gis filium mentitus &
similes.iii.
Antistius.xxv.
Apuleia lex.xxv.
Aqua tusculana.xxiiii.
Aquilus.xxiiii.
Aram tenēt Grēci dū
iurant.vi.
Areopagitæ.xvi.
Aspera tempora.xii.
Atheniēn. grauitas.v.
Audiui de parente.v.

B

Balbi opes.xxviii
Bellum durū.iii.
Bellum acerrimū.viii.
Belli fulmina.xix.
Beneficium debere
folio.xxix.

Bellicæ legationes quæ
sint.xxiiii.
Bellum Italicum.xxv

C

Cæsar & Cicero re
conciliati.xxx.
C. Memmius.iii.
C. Aquilius.xxiiii.
Calamitas.xiiii.
Carthaginiēses.xxvii.
Casus & euentus non
duces sed comites fue-
re consiliorum Pōpei
Magni.iiii.
Censere iubere & edice-
re.x.
Census ciuium Roma-
norum.iii.
Centuria & Centurio.
folio.xix.
Cicero & Cæsar recon-
ciliati.xxx.
Ciuitatum duarum ci-
uis.xiiii.
Ciuitatis mutatio.xiiii
Ciuitatē amittere.xiiii
Ciuem se gerere qui ci-
uis non sit.xxv.
Cn. Pompeii quanta
fuerit eloquentia.ii.
Cn. Pompeii comi-
tes non duces fuerūt
casus & euentus.
folio.iiii.v.
Cn. Pompeius quando
coeperit militare.iiii.
Eiusdem triumphū.v.
Cn. Cornelius legisla-
tor.x.
Cn. Publicius Menan-
der.xv.
Colūnæ herculis. xxi

Comes qui sint.xix.
Comiter maiestātē con-
seruare & quid comi-
ter. folio.xx.

Commeatus.xii.
Conditio infima.xiii.
Confoederatus non di-
citur latine.x.
Confugere.xiii.
Conseruare.xix.
Consulatus prouinciæ.
folio.xxxi.
Consultor.xxiii.
Consilium mutare pru-
dentis est.xxxi.
Crassus orator.ix.
Creator Urbis Roma-
lus.fo.xvii.

D

Debere gratiam
quid sit.xxix.
Decernere pro-
uincias.v.
Dicare se in ciuitatē &
ciuitati.xvii.
Duces iuuare auxilio la-
boris.xii.
Duo fulmina belli Scis-
piadæ.xviii.
Durias flu.iiii.
Duris Samius.xxxii.
Durum bellum.iii.
Dura tempora.xi.

E

Edicere iubere &
censere.x.
Egnatia op.xxv
Ementitus genus.iii.
Errare cū doctis.xxxii.
Euēt⁹ & casus nō duces
sed comites fuerūt cōsi-
liorū Pōpei magni.iiii

INDEX

Euentus consiliorum
Pompeii.v.
Excellit in omni gene-
re artium.viii.
Exemplū memorabile.v.
Explorū rudis.xxiii.
Existere.xxiii.
Explicauit.ix.
Exulibus locus assigna-
tus.xiii.
Exilii tria genera.ib.

F Erre ad populum
folio.xv.
Ferre sententiam.xix.
Foederatus & nō cōfoe-
deratus latine diciť.x.
Fuga lata.xiii.
Fulmina belli.xviii.
Fulmina imperii.xix.
Fundus populus qui
fiat.x.&.xxii.
Furatus ciuitatem.iii.
Furia & Fusia lex.xi.

G Elli⁹ legislator.
folio.x.
Gens prędiorū.xxix.
Genus euentus.iii.
Genus post hominum
natum.xiii.
Gręci iurantes tenent
aram.vi.
Gratiā deberet & bene-
ficiū.xxix.
Graue in populum.xi.
Graue in populū Ro-
manum iterum.xii.
Grauitas Atheniē.v.

H Erculis metę
folio.xxi.

Herculis columę.xxi.
Honoribus exclus⁹.xii.

I mperiū extraordi-
nariū quod sit.vi.
Incolumis.xiii.xvi.
Indemnati.xvi.
Infinitum odium, La-
bor,moeror.xxxi.
Infringere florem di-
gnitatis.viii.
Ingeniū superatur ab
vfu assiduo.xxiii.
Insciens.vi.
Inscientia ibidem.
Interponere iudiciū
quid sit.xxii.
Italicum bellum.xxv.
Inuidiam mors extin-
guīt fere.viii.
Ipsum pronomen reci-
proce positum.ii.
Irrepere in censum.iii.
Iubere, Cēdere & edice-
re.x.

Iudices admōere.xxiii.
Iudiciū interponere
quid sit.xxii.
Iulia lex.xi.
Iuuare duces auxilio la-
boris.xii.

L Abes seculi Cīc.
folio.vii.
Labor infinitus.xxxii.
Latina lingua āgustis
finibus.xv.
Lata fuga.xiii.
Laudare reū.xxii.
Legationes bellicę quę
sint.xxiii.
Leges & foedera vbi

scribantur.xxviii.
Librarioli.vii.viii.
Licet & oportet.iii.
quid differant.
Lex Gellia.x.
Lex Cornelia ibidem.
Lex Iulia.xi.
Lex Furia & Fusia.xi.
Lex Voconia.xi.
Lex Apuleia.xxv.
Lex Licinia & Mutia.
folio.xxv.
Lex Papia.xxvii.
Lex Seruilia.xxviii.
Lex Sempronia.xxxi.
Liber populus.v.
Licet mihi esse ociosū
& ocioso.xvi.
Licinia lex.xxv.
Lingua latina angustis
finibus.xv.
L.Metellus.vi.
L.Gellius.x.
L.Crassi laus.ii.

M Aledictorū refu-
tatio.xxix.
M. Crassus orator infi-
gnis.ix.
Marius sub Scipione
militauit.xxiii.xxiii.
Massilia.xii.xxviii.
Memmius.iii.
Metę herculis.xxi.
Metelli L.&Q.vi.
Miles mercenarius.xii.
Moeror infinit⁹.xxxii.
Mutia lex.xxv.

N Eapolis ciuitas
noua aedi ca.
folio.xxviii.

O Bessio.iiii.
 Oculi imperatorum vt marri ardent. xxvi.
 Odiū infinitum. xxxi.
 Oportet ac licet. iii.
 Oportet & licet quam differentiam habeant folio. iiii.

P Apia lex. xxvii.
 Patroni & accusatores vni⁹cauſe interdum multi. ii.
 Perfugium. xiii.
 Perorare. ii.
 Pompeii Magni quanta eloquentia. ii.
 Pompei⁹ videatur. Cn.
 Populus liber. v.
 Populus fundus qui fiat. x. bis & xxii.
 Post genus hominum natum. xiiii.
 Postliminium. xv.
 Prædicatoriū ius. xxiii.
 Prædiores ibidem.
 Prædiorum gens &c. folio. xxix.
 Præstabilis. viii.
 Prouicias decernere. v.

Q Vam imperitissime pro q̄ imperite dictum. xiiii.
 Q. Metellus. vi.
 Q. Metelli exilium folio eodem.
 Q. Scauola. xxiii.

R

R Econciliatio Cæsaris & Ciceronis. xxx.
 Referre ad senatū quid sit. xv.
 Refutatio maledictorū folio. xxix.
 Reicere. xxiiii.
 Requiere. v.
 Reum laudare. xxii.
 Rogatu. xxiii.
 Rudis explorū. xxiiii.
 Rutilius. xiiii.

S

S Acra pro ciuibus cuius faciebat. folio. xxvii.
 Sacra Cereris. xxvii.
 Sacrosanctum. xvii.
 Sacrosanctum & Sanctum quid. xviii.
 Sanctiones. xvii.
 Sactionem facere quid sit. xviii.
 Sapiens omnia facere potest. fo. i.
 Scipionum laus. xviii.
 Scipiones duo fulmina belli ibidem.
 Sempronia lex. xxxi.
 Sententiam ferre. xix.
 Seruilia lex. xxviii.
 Seruus donatus libertate. folio. xiii.
 Signa Ro. xxii.
 Singillatim & singulatim. x.
 Sola terrarū. vi. vii.
 Solum vertere. xiiii.
 & iterum fo. xvi.
 Spoletum. xxv.
 Spoletinus a Spoletu

deducitur. xxv.
 Stipendiarii. xvi.
 Suo flu. iiii.

T

T Empora dura & aspera. xii.
 Testari. xxi.
 Tetrarchæ. vii.
 Tyrannus. vii.
 Triumphus Pompeii. v.
 Tullius Mario. xxv.

V

V Elia. xxviii.
 Veliente pro Velienti. xxviii.
 Versari in repub. viii.
 Vertere solū. xiiii. xvi.
 Vindicta qua seruus libertate donand⁹ a pretore pcutiebatur. xiii.
 Virtus quæ sit. xiii.
 Voconia lex. xi.
 Vſus assiduus artem superat folio. xxiii.

X

X Enocratis philosophi laus. vi.

FINIS.

IN ORATIONE M

M. Tullii Ciceronis Pro L. Cornelio Balbo Gaditano F. Syluii Ambiani argumentum, & nonnullorum ab eodem Cornelio Balbo factorum & gestorum ex classicis authoribus narratio.

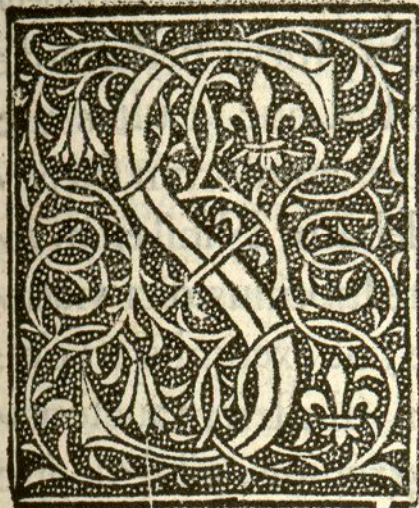
Cornelius Balb⁹ Gaditan⁹ in bello Sertoriano, quod in Hispania gestum est cum Q. Metello Pio & C. Memmio, & in classe & in exercitu fuit. Vt Pompeius in Hispaniam ad bellum venit, Memmiumq; habere Quaestorem coepit, nunquam a Memmio discessit. Acerri-
 mis illis praeliis & maximis Sucronensi & Duriensi interfuit. Cū Pompeio ad extremum belli tempus fuit. Itaque Sertoriano bello confecto eum Pompeius Romana ciuitate donauit ex ea lege quam L. Gellius & Cn. Cornelius Coss. ex Senatus sententia tulerunt: qua lege cauebatur, vt ciues Romani essent ii, quos Cn. Pompeius de cōsiliū sententia singillatim ciuitate donasset. Postea Balbus in intima C. Caesaris familiaritate versatus est. Eam ob rem quidam Caesaris inimicus Balbum in iudicium de ciuitate vocauit, quem Cicero hac oratione defendit. Negat accusator licuisse Pompeio donare Cornelium ciuitate. Nefas esse dubitare Cicero probat, quin Pompeio licuerit, quod eum fecisse cōstet, praesertim quum in eo insint omnia, cur id ei concedi oporteat, vsus rerum, pudor, integritas, religio, diligentia, authoritas. Idque Gellia lege & Cornelia Pompeio licuisse docet. Licuisse negat accusator, quod populus Gaditanus, ex quo Cornelius erat, fundus factus non sit. Ratiocinatur Cicero licere omnes donari ciuitate, siue sint ex populo qui factus sit fundus, siue non sint: nisi in foedere quod cum eo populo factum sit, nominatim exceptum sit, ne ex eo quisquam ciuis Romanus fiat. Exceptum esse foedus Gaditanum lege Gellia & Cornelia accusator dicit, quia sacrosanctum est. Id sacrosanctum non esse probat Cicero. docetq; Gaditanos populi Rom. dignitatem comiter conseruare non posse, vt in eorum foedere cū populo Rom. icto scriptum erat, si Romana ciuitate excluderent.

tur. Ex Gaditanorum voluntate Balbum ciuem Romanum factum esse ostēdit. C. Marium, P. Crassum, L. Syllam, Q. Merellum, M. Crassum, suum quoque patrem Cn. Pompeium fuisse imitatum probat. Ex Iudicium, ex populi Rom. ex Senatus iudicio id Pompeio licuisse ostendit. Tam multa in causa minime dubia se dixisse dicit, vt animos inimicorum frangeret, qui Cornelii inimici quidem non sunt, sed C. Caesaris, cuius Balbus maxime amicus erat. Amicis inimicorum nocendum non esse, & susceptas inimicitias Reip. causa deponendas esse suo exemplo ostendit. Concludit per commiserationem & enumerationem. Causa iudicialis est. Status coniecturalis. Accusatorem Cicero non nominat. Cornelium M. Crassus & Cn. Pompeius antequam Cicero, defenderunt. Fuit autem absolutus. Nam authore Plinio capite. xliii. libri. vii. Hic primus externorum atque etiam in Oceano genitorum vsus illo honore, quem maiores Latio quoque negauerunt, eumque factum Consulem dicit. Idem capite quinto libri quinti auctor est, Cornelium Balbum vnū omnium externorum curru & Quiritium iure donatum, de Garamantibus triumphasse. Quippe, inquit, Gadibus nato ciuitas Romana cum Balbo maiore patruo data est. Hunc in Theatro suo pro insigni miraculo colūnas quatuor modicas ex Onyce marmore posuisse idem capite. vii. libri xxxvi. scribit. Quum Gaditani in oppido habitarent admodum paruo, Cornelius Balbus vir triumphalis his aliud edificauit, quod Neapolim vocant, vt auctor est Strabo libro tertio.

M. T. CICE RO

NIS PRO L. CORNELIO BALBO

ORATIO.

SI AVCTORITATES Patronorum in iudiciis valerent, ab amplissimis viris L. Corneliī causa defensa est: si vsus, a peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quæ sunt igitur meæ partes: auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis: vsus mediocris: ingenii minime voluntati parīs.

F. SYLVII AMBIANI IN EANDEM COMMENTARII.

Valerent) ad eos absoluendos. Ab amplissimis viris) Cn. Pompeio & M. Crasso. Si vsus) multarum causarum actione quaesitus. A peritissimis) Nam vsus magister dicendi optimus est. Si studia) i. si amor & bonus zelus. Hæc autem quatuor in iudiciis valent plurimum, authoritas, vsus, ingenium, & studium patronorum, quæ in Pompeio & Crasso L. Corneliī patronis maxima fuerunt. Quum autem patronis tertius accedat Cicero, quæ sint partes suæ quaerit. Authoritate, vsu, & ingenio inferiorem se esse ostendit: etiam vt vitet arrogantiam, quæ oratori fugienda est maxime. Studio vero superiorem. Cn. enim Pompeio & M. Crasso plurimum debet Cornelius, ipsi autem Cornelio Cicero. Maius autem eius qui debet, quam cui debetur studium esse debet. Hoc autem Cicero dicit, vt honestam causam ostendat, cur hanc causam susceperit defendendam, cui aliam subiungit, vt Cn. Pompeii voluntati morem gereret. In exordio autem honestam agendi causam ostendi solere pro Archia scripsimus. Authoritatis tantæ) sum scilicet. Quātam vos) qui me Quaestorē Aedilē, Prætorē, Consulē fecistis. Paris) i. ex equo respōdentis.

Nam ceteris, a quibus est defensio, hunc debere plurimum video: ego quantum ei debeam, alio loco ostendam.

Principio orationis hoc oppono, me omnibus qui amici fuerint salutis meae & dignitati, si minus ad referendam gratiam satisfacere potuerim, ad predicandam & habendam certe satis esse facturum. Quae fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo Iud. quae facultas, quae copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Nihil enim unquam audiui, quod mihi de iure subtilius dici videretur: nihil de memoria, de more, de exemplis acutius: nihil peritius de foederibus: nihil illustriore auctoritate de bellis: nihil de Repub. gravius: nihil de ipso modestius: nihil de causa & crimine ornatius, ut mihi iam verum videatur illud esse, quod nonnulli literati ac studiis doctrinisque dediti quasi quiddam incredibile dicere putabantur: eum qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia quae facere vellet, facillime tractare. Quae enim in L. Crasso potuit homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, maior esse veritas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit imperitare huic studio temporis, quantum ipse a pueritia usque ad hanc aetatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quo mihi difficilius est hic extremus perorandi locus.

Sapiens oia
facere pot.

Negat enim Cicero se ingeniosum esse, ut pro Archia scripsimus. Nam) id est praeterea. Caeteris Pompeio & Crasso. Alio loco ostendam) Ad extremam orationem id Cicero dicit, Non modo, inquit, non exultavit in ruinis nostris, vestrisque discordiis Cornelius: sed omni officio, lachry-

mis, opera, consolatione omnes me absente meos subleuauit. Quorum ego testimonio ac precibus munus hoc meritum huic, & vt a principio dixi, iustam & debitam gratiam refero. Oppono). i. appono & propono. Saluti meae) quum alias, tum praecipue, quum turbulentis & furiosis conatibus P. Clodii cessi. Quae fuerit hesterno die) Hic attende morem non fuisse, vt quum multi essent accusatores aut patroni, eodem die omnes dicerent

Cn. Pompeii gratitas in dicendo) Cicero in libro de Claris Oratoribus de Cn. Pompeio ad hanc scribit sententiam. Meus, inquit, aequalis Cn. Pompeius vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplius, rem prudenter videbat. Actio vero eius habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Opinione tacita) id est tacito silentio, & quietis corporibus. Nihil de iure, de memoria, de more, de exemplis &c) De his intelligas, quae ad causae huius defensionem pertinebant. De ipso) id est de se ipso. Ipsum enim hoc loco reciprocum est. Nonnulli literati). i. Stoici. Quae enim in L. Crasso) Magna Pompeii laus est, quem cum L. Crasso comparat, qui orator fuit eloquentissimus, quem in libris de Oratore disputantem Cicero facit, per cuius sententiam ipse Cicero suam intelligit authore Quintiliano, vt per Socratem Plato in Dialogis sententiam suam expromit. Negat Cicero in libro de Oratore secundo huic quenquam fuisse parem ingenio. Quo dicente nemo tam arrogans, qui similiter se vnquam dicturum esse consideret. Eidem, vt ait idem Cicero libro tertio, quum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigit, vt nunquam quis dixisse melius putaretur. In eo) Pompeio. Huic studio) id est facultati dicendi. Quantum ipse a pueritia) Pompeius extremum pueritiae tempus principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum, vt paulo post dicit Cicero, nec a continuis bellis victoriisque multum conquieuit. Itaque non multum temporis dicendi facultati impertire potuit, ad quam non minus quam Crassus natus esse videbatur. Quo mihi difficilior) In causis iis in quibus multi erant accusatores aut patroni, nonnunquam sua cuique dabatur quaestio, vt in accusatione M. Caelii, & L. Murenæ, in P. Syllae defensione, nonnunquam singuli totam causam agebant. Vt in Murenæ defensione, & in hac causa. Tum autem extremo loco orare difficile est, praecipue si ii qui ante orauerunt eloquentes sint. Eadem enim denuo audire iudicibus odiosum est. Id Cicero significat pro L. Murena. Atque, inquit, ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuae non tacete me maxima. De qua ab homine ingeniosissimo & copiosissimo Hortensio multa grauissime dicta sunt. Quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: vt quum ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate & diligentia & facultate dicendi M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causae, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Perorandi) id est ultimo loco orandi.

Accusatores & patroni eodem die non dicunt. Cn. Pompeii eloquentia.

Ipsum reciprocum. L. Crassi laus.

Accusatores multi & patroni.

Perorare

Etenim ei succedo orationi, quæ non præteruecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus inserderit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modo ex mea, sed ex cuiusque oratione capere possitis. Sed mos gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluntati in eius periculo nullo modo deesse possum: sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos Iudices nuper in alia causa fuerim, & prædicatorem & auctorem. Ac mihi quidem hoc dignum eo videtur, hoc deberi huius excellentis viri prestantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes ei licuisse concedant. Nam verius nihil est, quàm quod hesterno die dixit ipse, Ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum ementitus, non aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur. vnum obiicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. ceterum accusator fatetur, hunc in Hispania durissimo bello cum Q. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse: & ut Pompeius in Hispaniam venerit, Memmiumque habere Quæstorem coeperit, nunquam a Memmio discessisse: Carthaginem esse profectum.

Quæ non præteruecta sit aures vestras, id est quæ a vobis ociose & negligenter

audita non sit, id est quam attente audiuiſtis. **Inſederit** .i. vt vulgo dicunt, ſe arreſtauerit. Ab auibus facta tranſlatio videtur, quæ volantes in arbore inſidunt. Ex recordatione) Multa enim **Cicero** ex Pompeii oratione repetet. Sui iudicii) Nam ex animi ſententia iudicauit **Cornelium** ciuitate donandum. In alia cauſa) Ea quæ fuerit, mihi cognitum non eſt. Huius excellentis viri) **Cn. Pompeii**. Et licuiſſe) ei licuiſſe, potius legendum eſt. De fortunis omnibus dimicare) id eſt in iudicium vocatum eſſe. Damnatuſ enim bona & ciuitatem amittebat. Furatuſ eſſe ciuitatem) Furatuſ eſſe ciuitatem dicitur iſ, qui quum ciuiſ non ſit, ſe tamen pro ciue gerit, vt qui furtim nomen ſuum in tabulas publicas retulit. Furari ciuitatem, crimen eſſe ſignificat.

Furatuſ ciuitatem.

Non genus ſuum ementituſ) Vt **L. Equitiuſ**, qui ex Gracchorum genere ſe eſſe dixit. Nonnulli itaque genus ſuum diſſimulanteſ, ex aliqua ciuium Romanorum familia ſe eſſe dicebant, vt ciueſ Rom. haberentur. Non aliquo impudenti mendacio delituiſſe) Qui in aliquas ciuium Romanorum familias furtim ſe inſerunt, cur delituerint, cur in hiſ familiis antea viſi non fuerint, impudenter mentiuntur. **Andriſcuſ** vltimæ ſortis hominem, qui ſe **Perſei regis** Macedoniæ filium mentituſ eſt, vbi puer delituerit, impudenti mendacio dixiſſe oportuit: alioqui eum Macedoneſ Regem nunquam recepiſſent. Apud **Valeriuſ** Maximum libro nono tituluſ eſt, de iſ qui inſimo loco nati, mendacio ſe clariffimiſ familiis inſerere conati ſunt. Non irrepſiſſe in cenſum) Irrepere in cenſum dicitur iſ qui quum ciuiſ non ſit, ſe pro ciue gerit, & a Cenſoribuſ cenſetur: vel qui in Cenſorum tabuliſ nomen ſuum furtim inſcribit. Vt pro **Archia**, Cæteri non modo poſt ciuitatem datam, ſed etiam poſt legem **Papiam** aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerunt. In cenſum) Cenſebantur enim antiquituſ ſoli ciueſ Romani. Et ſi quiſ ſeruſ conſentiente vel iubente domino nomen detuliſſet in cenſum, ciuiſ Romanuſ fiebat, vt ait **Boethiuſ** libro **Commentariorum** in **Topica** **Ciceroniſ** primo. Quum **Q. Metelluſ** Cenſor a **L. Equitio**, tanq̃ **T. Gracchi** filio, quem ſe eſſe ſimulabat, cenſum recipere nollet, populuſ Romanuſ lapidibuſ proſternere conatuſ eſt, vt ait **Valeriuſ** Maximuſ libro nono, titulo de vi & ſeditione. Cenſuſ indicat eum, qui ſit cenſuſ, ita ſe iam tum geſſiſſe pro ciue. Hunc in **Hiſpania**) **L. Corneliuſ** beneficia in populũ Romanũ enumerat, vt eum ciuitate dignuſ oſtendat. Duriffimo bello) quod cum **Sertorio** geſtuſ eſt, de quo **Tituſ** **Liuiuſ** in multis libriſ, **L. Floruſ** in **Epitomatib**, & **Plutarchuſ** in vitis **Sertorii** & **Pompeii** multa ſcripſerunt. Cum **Q. Metello**) **Pio**, qui tum ſenex erat. Cum **C. Memio**. Hic omnium qui apud **Pompeiuſ** erant præſtantiffimuſ fuit, vt ait **Plutarchuſ**.

Ementituſ genus.

Andriſcuſ

Irrepere in cenſum.

Cenſuſ ciuium Ro.

Durũ belluſ.

C. Memi.

Acerrimis illis praeliis & maximis Sucronensi &
 †Turiensi. † Duriensi interfuisse: cum Pompeio ad extremum bel-
 li tempus fuisse. Hæc sunt prælia Cornelii, talis in Rem-
 pub. nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna
 summo Imperatore: spes pro periculis præmiorum.
 præmia quidē ipsa non sunt in eius facto, qui adeptus
 est, sed in eius qui dedit. Donatus igitur est ob eas cau-
 sas a Cn. Pompeio ciuitate. id accusator non negat: sed
 reprehendit, ut in Cornelio causa ipsius probetur, pœ-
 na quaeratur: in Pompeio causa ledatur, pœna sit nulla.
 sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas, præstan-
 tissimi Imperatoris factum condemnari volunt. ergo in
 iudicium caput Cornelii, factum Pompeii vocatur.
 hunc enim in ea ciuitate in qua sit natus, honestissimo
 loco natum esse concedis, & ab ineunte ætate relictis
 rebus suis omnibus in nostris bellis, nostris cum Im-
 peratoribus esse versatum: nullius laboris, nullius ob-
 sessionis, nullius prælii expertem fuisse. hæc sunt om-
 nia cum plena laudis, tum propria Cornelii, nec in
 his rebus crimen est vllum. Vbi igitur est crimen?
 quod eum Pompeius ciuitate donauit. Huiusce crimen?
 minime. nisi honos ignominia putanda est. Cuius igi-
 tur? re vera nullius. actione accusatoris, eius vnus
 qui donauit. qui si adductus gratia minus idoneum
 hominem præmio affecisset: qui etiam si virum bo-
 num, sed non ita meritum: si denique aliquid quod non
 contra ac liceret factum diceretur, sed contra atque oport-
 teret, tamen esset omnis eius reprehensio a vobis iudi-
 ces repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accu-
 sator fecisse Pompeium, quod ei facere non licuerit? quod

Oportet.
 Licet.

gravius est, q̄ si id factum ab eo diceret, quod nō oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiam si licet: quicquid vero non licet, certe non oportet.

Acerrimis illis præliis) Apud Sucronem fluvium Pompeius a Sertorio victus fuit. Quum enim Pompeius cum Sertorio manum confere-
re properaret, ne adueniens Metellus particeps victoriæ esset, & ipse qui-
dem Sertorius antequam Metellus coniungeretur, cum Pompeio pugna-
re cuperet, vtriusque acie instructa fortiter vtrinque pugnatum est, vt
Pompeius ipse exequo prostratus vulneratusq; poene interfectus fuerit.
Victor euasit Sertorius, vt rem fusius Plutarchus scribit. Est autem Su-
cro fluvius in Hispania citeriore, & quondam oppidum, vt ait Plinius ca-
pite tertio tertii libri. Durenfi) Aliis in codicibus Duriensi scriptum est.
Est enim Durias fluvius in Hispania citeriore, vt eodem in loco Plinius
scribit. Hunc Durium nonnulli appellant. Alii Turiam vocant, Plutar-
chus in vita Sertorii Turiam, apud quem Sertorium cum Pompeio &
Metello pugnasse scribit. Virtus) Fortitudo Cornelii. Summo Im-
peratore) Cn. Pompeio. Spes pro periculis præmiorum) Ordo est, Spes
præmiorum pro periculis. Sed in eius qui dedit) Si igitur præmium in-
iuste datum est, qui accepit reprehendi non debet. Causa ipsius probe-
tur, i. meritis ciuitatem dicatur. Causa lædatur) Nam ei licuisse dona-
re Cornelium ciuitate accusator negat. Condemnari volunt) Id dicit,
quamuis vnus solus accusator sit. Loco), i. genere. Obsessionis) Obses-
sionem dici attende, quod sæpius obsidio dicatur. Qui si adductus gratia)
Argumentum a fictione est. Præmio affecisset), i. ciuitate donasset.

Sucro fl.

Durias fl.

Obsessio.

Non contra acliceret &c), i. non modo quod non liceret, sed etiam quod
non oporteret. Licere enim & oportere quantum differant paulo post dicit.

Est enim aliquid) Licet & oportet sunt veluti genus & species,
vt sit licet genus, & oportet species. Hoc autem est veluti si dicas, Est
aliquid quod non est homo, etiam si est animal. Quicquid vero non est
animal, certe non est homo. Non oportuit gerere bellum cum Rho-
diis, quamuis liceret. Hi enim Legatos Romam miserant se adiuturos Re-
gem Macedoniae Persen, nisi eum oppugnare Romani cessarent. Non
licuit euertere Corinthum, ideo nec oportuit. Belli enim Corin-
thiaci causa perexigua fuit, ideoq; vrbis euertendæ magis exigua. Im-
meritum donare ciuitate Pompeio licet, quamuis vt donet non opor-
teat. Si quem non licet, certe non oportet. Quod autem non licuerit

Licet & o-
portet qd
distent.

aduersarius dixerit, id postea Cicero exponit, quod fuerit nefas, & contra foedus. i. religionē po. Ro. & fidē. Ideo grauius est q̄ si dixisset, id a Pōpeio factum, quod non oportuisset.

Hic ego nūc coner sic agere Iudices: non esse fas dubitari, quin quod Cn. Pōpeiu fecisse cōstitit id nō solū decuisse, sed etiā debuisse fateamur. Quid enim abest huic homini, quod si adesset, iure hoc tribui & cōcedi putaremus? vsus ne rerū? qui pueritię tēpus extremū, principiu habuit bellorū atq; imperiorū maximorū: cuius pleriq; equales minus sepe castra viderūt, q̄ hic triūphauit: q̄ tot habet triūphos, quot orę sunt partesq; terrarū: tot victorias bellicas, quot sunt in rerū natura genera bellorū. An ingeniū? cū etiā ipsi casus euentusq; rerū, non duces, sed comites eius consiliorū fuerint: in quo vna ita summa fortuna cum summa virtute certauit, vt omnium iudicio plus q̄ decet, tribueretur. An pudor? an integritas? an religio in eo? an diligētia vnq; requisita est? quem prouincię nostrę, quem liberī populi, quem reges, quem exterę gentes, castiorem, moderatiore, sanctiorem non modo viderunt, sed aut sperando vnq; aut optādo cogitauerūt?

Casus &
euentus nō
duces sed
comites
cōsiliorū
Pomp.

Quid abest huic homini). i. quid Pōpeius nō habet. Iure hoc tribui) Pōpeio. vt quod eū fecisse constaret, id nō solū decuisse, sed etiā debuisse fateamur. Ei vero affuit vsus rerū, ingeniū, pudor, integritas, religio, diligētia, authoritas: quę id pręstāt, vt hoc ei iure tribuatur. Vsus ne rerū). i. experiētia & sciētia rei militaris. Pueritię tēpus extremū) qd est anno septimo decimo cōpleto, vt pro L. Murena scripsimus. Principiu habuit bellorū) Cicero pro lege Manilia scientiā rei militaris in Pōpeio inesse ostēdens, Quis, inq̄, hoc homine scientior vnq; aut fuit: aut esse debuit? qui e ludo atq; pueritię disciplina bello maximo atq; acerrimis hostibus, ad patris exercitū, atq; in militię disciplinā profectus est, qui

Cn. Pōpeius
quādo coe-
pit mili-
tare.

extrema pueritia miles fuit summi Impatoris, ineunte adulescentia maximus ipse exercitus Imperator, qui sepius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertauit: plura bella gessit, quam ceteri legerunt, plures prouincias confecit, quam alii concupiuerunt. Cuius adulescentia ad scientiam rei militaris non alienis preceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est tradita. Qui tot habet triumphos) Maximus & splendidissimus Pompeio fuit, quod nemini Romanorum contigit, quod tres e tribus orbis terrarum partibus triumphos habuerit. Primum enim ex Africa, Cn. Domitius proscripto & Hierica, quem Hierba alii vocant Rege Numidie victis & occisis. secundum ex Europa, Sertorio occiso: tertium ex Asia, Mithridate & Tigraue superatis, ut est apud Plutarchum in vita eius. Quot sunt in rerum natura) Cicero pro lege Manilia de Pompeio, Quod, inquit, genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublice. Ciuile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mixtum ex ciuitatibus atque ex bellicosissimis nationibus Seruile. Nauale bellum: varia & diuersa genera & bellorum & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quae huius viri scientiam fugere possit. Cn. Pompeii titulos omnes & triumphos Plinius enumerat cap. 26. lib. 7. Quum etiam ipsi casus) Casus & euentus consiliorum duces sunt. Si enim bene eueniat, bene consultum dicunt: sin aliter, male. Itaque Cicero ad P. Lentulum libro Epistolarum Familiarium. 1. Hec, inquit, sententia sic & illi & nobis probabatur, ut ex euentu homines de tuo consilio existimatuos videremus. Si cecidisset, ut volumus & optamus, omnes te & sapienter & fortiter: sin aliquid esset offensum, eosdem illos & cupide & temere fecisse dicturos. Idem paulo post, Redeo ad illud quod initio scripsi, totius facti tui iudicium, non tam ex consilio tuo, quam ex euentu homines esse facturos. Idem pro C. Rabirio Posthumo, Hoc plerumque facimus ut consilia euentis ponderemus: & cui bene quid processerit, multum illum prouidisse: cui fecus, nihil sensisse dicamus. Quum autem secundum Pompeii consilium res semper eueniret, casus & euentus consiliorum eius comites fuerunt. Summa fortuna cum summa virtute certauit) .i. ita magnum utrumque fuit, ut alterum altero se maius esse contenderet. Hunc Pompeium cum virtute fortunam adaequasse Cicero pro Archia dicit. Tribueretur) non a fortuna, sed eo referri debet, iure hoc tribui & concedi putaremus. Requisita) .i. desiderata. Requirimus in homine quod esse debet, & non est. Liberi populi) .i. ut vulgo dicunt, communitates nullius imperio subiectae, sed suis legibus atque moribus viuentes. Liber populus, ut ait Proculus Iurisc. libro Digestorum. 49. de captiuis & postliminio reuersis, est is qui nullius alterius populi potestati subiectus est, siue is foederatus est, siue non foederatus est: item siue aequo foedere venit in amicitiam, siue foedere comprehensum est, ut is populus alterius populi maiestatem conseruet. Castiorem) eo refertur an pudor. Pudor enim castitas est. Moderatio ad integritatem, sanctior ad religionem referuntur.

Cn. Pompeii
triumphi.

Euentus
consiliorum.

Requirere

Liber po-
pulus.

Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. cui S.P.Q.R. amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti. Huius de facto ita quæri, ut agatur, licuerit ne id facere quod fecit, an vero non dicam non licuerit, sed nefas fuerit: contra fœdus enim, id est contra Populi Romani religionem & fidem fecisse dicitur: non turpe Populo Romano: nonne vobis est? Audiui hoc de parente meo puer, cum Q. Metellus L.F. causam de pecuniis repetundis diceret, ille ille vir, cui patriæ salus dulcior quàm conspectus fuit, qui de ciuitate decedere quàm de sententiâ maluit: hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendæ nominis causa, fuisse iudicem ex illis Equitibus Romanis grauissimis viris neminem, quin remoueret oculos, & se totum auerteret, ne forte quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquæ verum ne an falsum esset, videretur. nos Cn. Pompeii decretum iudicium de consilii sententiâ pronunciatum recognoscemus: cum legibus conferemus: cum fœderibus, quorum acerbissima diligentia est, pertendemus: Athenienses aiunt, cum quidam apud eos qui sancte grauiterque vixisset, & testimonium dixisset publice, & (ut mos Græcorum est) iurandi causa ad aras accederet, vna voce omnes iudices ne eis iuraret, reclamasse.

Audiui de
parente.

Memorabi
le exemplū.

Athenien.
grauitas.

Prouincias
decernere.

S.P.Q.R.) Senatus more maiorum prouincias decernebat, Imperatores deligebat, ærarium dispensabat, quæ nunquam sibi populo Romano appetiuit, qui nunquam hæc a summi consilii gubernatione auferre conatus est, ut

ait Cicero in Vatiniū. Quum vero imperium extraordinariū erat, id lata lege Tribunitia, quæ populi Ro. suffragio probabatur, decerni solebat. Vt Cn. Pompeio lege Gabinia bellum Piraticum, eidem lege Manilia Mithridaticum decretum est. Amplissimæ dignitatis præmia).i. imperia & triumphos. Huius de facto ita quæri) Ordo est. Num turpe populi Ro. nonne vobis est? huius de facto ita quæri &c. An vero non dicam non licuerit, sed nefas fuerit) Correctio est. Contra foedus enim) Si non licuit Pompeio donare Cornelium ciuitate, hoc fuit, quia contra foedus Gaditanum erat: si contra foedus erat, contra fidem & religionem erat. Q. Metellus Numidicus L. Metelli Dalmatici filius fuit. Alius fuit L. Metellus Pontifex Maximus Q. Metelli Macedonici auus, qui primo bello Punico de Poenis triumphauit, de quo est apud Plinium libro. vii. De pecuniis repetundis).i. quod prouinciā sincere nō administrasset. Quæ autem ea prouincia fuerit, & a quo accusatus fuerit, legere non memini. Hoc exemplum est apud Valerium Maximum libro secundo, titulo de maiestate. Quo eodem in loco est etiam proximum exemplū de Xenocrate. Q. Metellus L. F.) Hæc oratio perfecta nō est. Id Cicero aliquando de industria facit, vt orationes imperfectas relinquat, vt ea ratione videatur ex tempore dicere. Nam præmeditata oratio iudicibus suspecta est. Cui patriæ salus dulcior) L. Saturninus Trib. pl. legem agrariam, vel vt ait Plutarchus legem de regione, Vt nemini in regione esse liceret, nisi quem populus Ro. decerneret, per vim tulit. Senatum ad eam confirmandam accersuit, ac iurare coegit eum factorem fore, si quis impedire vellet. In hanc legem Metellus iurare noluit. Et Saturninus aqua igni & tecto per Consules interdicens curauit. Metellus quum a bonis ciuibus defenderetur, ne causa malorum certaminū esset, in voluntariū exiliū Rhodū profectus est, ibique legendo & audiendo magnos viros aduocabat. Authores sunt T. Liuius libro. lxxix. & Plutarchus in vita C. Marii, vbi rem scribit fusius. Patriæ salus) Nam patriæ lex Saturnini erat perniciosa. Ex illis Equitibus Ro.) Soli enim Equites tum iudicabant lege Sempronia. Recognoscemus).i. repetemus & retractabimus. Acerbissima).i. exquisitissima & acerrima. Pertendemus).i. comparabimus. Quum quidam apud eos) Xenocratem intelligit. Cuius vitam Laertius scripsit. Is libro quarto Xenocratis verbis tantam fidem haberi solitam dicit, vt quum iniuratus nemo testimonium diceret, hunc solum iurare Athenienses passi non sint. Testimonium dixisset) Nam dicere testimonium non ferre dicimus. Hinc attende Græcorum morem fuisse, vt prius dicerent testimonium, postea iurarent. A nostris contra fieri solet. Vt mos Græcorum est) Vt Pericles Atheniensis, quum eum amicus rogaret, vt pro re causæ eius falsum diceret, respondit opus esse se amicis opitulari, sed vsq; ad aras. i. ad iusiurandum.

Imperium
extraordi-
narium.

Q. Metellus.
L. Metellus

Oratio im-
perfecta.

Q. Metelli
exilium.

Xenocratis
laus.

Arā Græci
tenēt iuran-
tes.

Cum Græci homines spectati viri noluerint religio-
ne videri potius q̄ veritate fidem esse cōstrictam, nos
etiam in ipsa religione & legum & fœderum conser-
uanda qualis fuerit Cn. Pōpeius dubitabimus? Vtrū
enim inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scien-
tem? si scientem: O nomen nostrī imperiū: O populi
Romani excellens dignitas: O Cn. Pompeiū sic late lō-
geq; diffusa laus, vt eius gloriæ domicilium commu-
nis imperiū finibus terminetur: O nationes, vrbes, po-
puli, Tetrarchæ, Tyranni, testes Cn. Pompeiū non so-
lum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace: vos
deniq; mutæ regiones imploro, & sola terrarum vlti-
marū: vos maria, portus, insulæ, littora. quæ est enim
ora? quæ sedes? qui locus? in quo non extent huius cū
fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum
conciliū impressa vestigia? Hunc quisq; incredibili
quadam atque inaudita grauitate, virtute, constan-
tia præditum, fœdera scientem neglexisse, violasse,
rupisse dicere audebit?

Sola terra-
rum.

Speḱtati viri) Prudentissima ciuitas Atheniensium, dum ea rerum
potita est, fuisse traditur, vt ait Cicero pro Sex. Roscio. Hic tamen spe-
ctati viri potius est singularis numeri, vt sit cum Græci homines no-
luerint fidem) spectati viri &c. Religione) id est iureiurando. In ipsa
religione) quæ in fœderibus consistit. Vtrum enim inscientem. Argu-
mento ex remotione probat Cicero licuisse Pompeio, vt donaret ciui-
tate L. Cornelium. Quia si non licebat, non licere sibi Pompeius aut
Insciens & sciebat, aut nesciebat. Vtrunque tollit Cicero. Igitur ei hoc licebat. In-
inscientia. scientem) id est nescientem. Alibi quoque ea voce vsus Cicero est. Vt
in Philippica secunda, Quid ego de commentariis infinitis, quid de
innumerabilibus chirographis loquar? Sunt ea quidem innumerabi-
lia, quæ a diuersis emebantur non insciente te. Inde inscientia, ab eo-
dem dicta est libro de Oratore primo, Hanc vim si quis existimat aut
ab iis qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut a me posse

exponi tam breui, vehementer errat, neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Et pro P. Sylla, Vos denique in tantis tenebris erroris & inscientiae clarissimum lumen prætulistis menti meae. In codicibus aliis inscitiae propter vocis insolentiam repositum est. O nomen nostri imperii) Hæc testimonii loco inuocat, vt ostendat credibile non esse Cn. Pompeium scientem quicquid contra foedera fecisse. Eius gloriæ domicilium). i. locus in quo gloria eius habitat.

Communis imperii). i. orbis terrarum. Romanorum enim, Macedonum, Atheniensium, Lacedæmoniorum imperia propria fuerunt. Igitur commune imperium est orbis terrarum. Inde Socrates quum rogaretur, cuiatem se esse diceret, Mundanum, inquit. Totius enim mundi se incolam & ciuem arbitrabatur. Author est Cicero libro Tusculanarum disputationum quinto. Tetrarchæ) Regna aliqua in partes quatuor diuisa erant: eorum quartæ parti qui præerant, Tetrarchæ dicebantur. Strabo libro. xii. scribit Galathas in tres gentes diuisos fuisse, & vnamquamque gentem in partes quatuor, quas Tetrarchias vocauerunt.

Tyrāni) Plato & Aristoteles appellant tyrannos eos qui Rēp. ad suā, non ad eorum qui ipsis commissi sunt vtilitatem administrant. Latini vero appellant eos qui in libera ciuitate dominationem per vim occupauerunt. Quo nomine Pisistratus Atheniensium, Dionysius Syracusanorum, Nabis Lacedæmoniorum, Sylla & Cæsar Romanorum tyranni fuerunt. Cum huiusmodi tyrannis foedera aut bella fiebant legitima. Religionis) quæ vt dixi, in foederibus est. Mutæ regiones). i. inauditæ antea. Vt ante bellum Carfaris Britannia Romanis inaudita erat, nobis insulæ a Lusitanis non multo ante repertæ, quas inde novas insulas appellamus. Vt enim cæcus homo, qui non vidit, & cæcum factum, quod occultum est, tanquam visum non sit: vt in libro Aen. primo. Traiectaque pectora ferro Nudauit, cæcumq; domus scelus omne retexit: Ita homo mutus, qui non loquitur, vnde mutæ bestiae appellatæ sunt. Sed muta regio, quæ nobis inaudita est.

Sola terrarum) Vt in oratione antequam iret in exilium, Nunc ego te Iupiter Optime Maxime, cuius nutu ac ditione sola terrarum gubernantur &c. Ea voce vfos fuisse veteres Sex. Pompeius docet, qui illa ex Næuio citat, Tarquinio dedit imperium simul & sola regni. Itemq; Sed sola terrarum postquam permensa parumper. Tum animi) Legendum arbitror, quum animi, vt animus ad fortitudinem, & consilium ad humanitatem referatur.

Neglexisse, violasse, rupisse) ordinem seruauit, vt cresceret oratio.

Tetrarchæ.

Tyrannus
qui sit.

Cæcus &
mutus ho
mo & res.

Sola terra
rarum.

Gratificatur mihi gestu accusator, nescientem
 Cn. Pompeium fecisse significat. quasi vero leuius sit
 cum in tanta Repub. versere, & maximis negociis
 pressis, facere aliquid, quod scias non licere, q̄ o-
 mnino nescire quid liceat. Etenim cum in Hispania bel-
 lum acerrimum & maximum gesserat, quo iure Ga-
 ditana ciuitas esset, nesciebat? An cuius linguam
 populi non nosset, interpretationem foederis non te-
 nebat? Igitur quisquam Cn. Pompeium ignorasse di-
 cere audebit, quod mediocres homines, quod nullo
 usu, nullo studio militari praediti, quod librarioli de-
 niq; scire profiteantur? Equidem contra existimo Iu-
 dices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam
 illarum quae sine summo ocio non facile discuntur,
 Cn. Pompeius excellat, singularem quandam laudem
 eius, & prestabilem esse scientiam in foederibus,
 pactionibus, conditionibus, populorum, regum, ex-
 terarum nationum, in vniuerso deniq; belli iure ac
 pacis. nisi forte quae nos libri docent in umbra &
 ocio, ea Cn. Pompeium, neq; cum requiesceret, li-
 terae, neq; cum rem gereret, res ipsae docere po-
 tuerunt. Atq; ut ego sentio Iud. causa dicta est tem-
 poris magis. ego non huius inquam genere iu-
 dicii plura dicam. est enim huius seculi labes quae-
 dam & macula, virtuti inuidere, velle ipsum flo-
 rem dignitatis infringere. Etenim si Cn. Pompeius
 abhinc annos quingentos fuisset: is vir a quo se-
 natus adolescentulo atq; Equite Romano saepe com-
 munis salutis auxilium expetisset: cuius res gestae

Librarioli.

Prestabilis
laus.Labes secu-
li Cic.

omnes gentes cum clarissima victoria terra marique
peragissent.

Quasi vero leuius sit) Significat Cicero eum qui Reipub. præsitet mi-
nus peccare si nesciat quid liceat, quam si faciat quod non licere sciat. Versere)
Versatur in Repub. qui eam administrat. An omnino) quam non an
legendum esse arbitror. Bellum acerrimum) cum Sertorio. Acerrimum
bellum appellat, ut ante durissimum bellum, & acerrima praelia Sucronen-
se & Duriense. Gesserat) Significat Cornelium ciuitate ante donatum
non esse, quam occiso Sertorio pacatas Hispanias in populi Rom. ditio-
nem reduxerit. Quod mediocres homines) A minori ad maius arguit.

Quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari prædi-
ti, quod librarioli denique scire profiteantur, quum Cn. Pompeius summus
vir, usu & studio militari maxime præditus, in omni genere & varietate ar-
tium excellens sit. Librarioli) id est librorum exscriptores. Eos autem ut
indoctiores significet, diminutiuo usus est. Ocio) id est studio. Excellat
in omni genere artium) De hoc dicendi genere alibi scripsimus. Præsta-
bilem) id est præstantem. Hac voce persæpe usus Cicero est. In umbra) id
est in scholis. In libris enim multa perscripta sunt foedera, quæ lectores fa-
cile intelligant. Ut in Polybii libris de primo bello Punico foedera Puni-
ca: hæc aliaque per multa apud Lium inuenias. Est autem argumentum
a minore ad maius. Si libri docent nos qualia sunt foedera, iudem Cn. Po-
peium, quum a bellis requiesceret, & in bello res ipsæ docere potuerunt.

Rem gereret) id est bellum, ut usum rerum ante dixit. Causa dicta est
temporis magis) Locus hic emendatus non est. In codicibus aliis tempo-
rum non temporis scriptum inuenio. Arbitror Ciceronem ad hanc fe-
re sententiam scripsisse. Causa dicta est temporum labe magis quam vilius
delicti crimine. Quæ sit ea temporum labe paulo post scribit. Ego non
huius inquam &c) Aliquid deesse, ut sententia, ita verbum inquam signifi-
cat. Hoc tamen ita legi possit, Ego de huius genere iudicii plura non di-
cam. Florem dignitatis infringere) Ut pro Milone. Nunquam existimas
ui spem viliam esse habituros Milonis inimicos, ad eius non salutem mo-
do extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Si florem di-
Cn. Pompeius) Argumentum a fictione est. Quod is fecisset) abhinc an-
nos quingentos scilicet. Mors enim quum extinxisset inuidiam) Inuidia
tanquam ignis summa petit, ut ait T. Lilius libro. viii. Itaque Pompeio
inuidebatur, eiusque factum accusator reprehendebat. Sed inuidiam mors
extinguit. Itaque canit Ouidius libro de arte primo, Pascitur in viuis li-
nor. post fata quiescit: Tunc suus ex merito quæque tuetur honos. Au-
dita virtus) si annos abhinc quingentos fuisset Pompeius.

Versari in
Rep.
Acerrimū
bellum.

Librarioli:

Excellit in
omni gene-
re artium.
Præstabilis

Infringere
dignitatis.

Inuidiam
mors extin-
git.

Cuius tres triumphí testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri : quem Populus Romanus singularibus honoribus decorasset : si nunc apud vos, id quod is fecisset, contra foedus factum diceretur, quis audiret ? nemo profecto. Mors enim cum extinxisset inuidiam, res eius gestę sempiterni nominis gloria niterentur. Cuius igitur audita virtus dubitationis locum non daret, huius præsens experta atq; perspecta obtrektorum voce lædetur ? Omittam igitur Pompeium iam oratione mea reliqua. sed vos Iudices animis ac memoria tenetote, de lege, de foedere, de exemplis, de perpetua consuetudine ciuitatis nostrę : renouabo ea, quę dicta sunt : nihil enim mihi noui, nihil integri, neq; M. Crassus, qui totam causam pro facultate & pro fide sua diligentissime vobis explicauit : neq; Cn. Pompeius, cuius oratio omnibus ornamentis abundauit, ad dicendum reliquit. Sed quoniam me recusante placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem, peto a vobis, vt me officii potius q̃ dicendi studio hanc suscepisse operam ac munus putetis. Ac prius q̃ aggrediar ad ius causamq; Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostrum deprecandę maleuolentię causa breuiter commemorandum videtur. Si quo quisq; loco nostrum est Iudices natus, aut si in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitę statum vsq; ad senectutem obtinere debet, & si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustrauit labor & industria, poena sunt afficiendi : non grauior L. Cornelio, q̃ multis viris bonis atq; fortibus constitui

lex vite & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas ex infimo genere & fortunæ gradu non modo amicitias & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam dignitatem: non intelligo cur potius inuidia violatur a virtute L. Cornelii, quam æquitas vestra pudorem eius adiutura videatur.

Obtrectatorum id est inuidorum. Tenetote Pompeium scilicet. Vel aliquid deest. Nam intelligi non potest, tenetote quæ dixit Pompeius, quum eius oratio iudicum aures præteruecta non sit, nec tenetote quæ dicturus sim. Ita enim Cicero auditores rogare non solet, ut eos attentos faciat. De lege, de foedere &c.) Partitio est. De lege) Cn. Cornelii & L. Gellii. De foedere) Gaditano. De exemplis) Imperatorum eorum qui viros fortissimos donauerunt ciuitate. Cuiusmodi fuerunt C. Marius, P. Crassus, L. Sylla, Q. Metellus. Perpetua id est semper obseruata. Qui totam causam) Quando in eadem causa multi sunt accusatores ut ante dixi, aliquando causam inter se diuidunt, ut suam quisque partem agat, ut in M. Cælii accusatione, & in P. Syllæ defensione. Aliquando singuli totam causam agebant, ut in hac Cornelii defensione. Pro facultate) dicendi scilicet. M. Crassus enim Crassus Hortensii æqualis in principibus patronis aliquot annos fuit. orator. Cuius in ratione sermo latinus erat, verba non abiecta, res compositæ diligenter, ut ait Cicero de claris Oratoribus. Explicauit) Vsitatus a Cicero dicitur, quam explicuit. Omnium nostrum) qui labore & industria in lucem emerimus. Deprecandæ id est precando auertendæ. Iis enim qui ex humili loco emerferunt inuideri solet. Id Cornelio in hac causa ne noceat, Cicero a iudicibus postulat. Ea autem egressio est, qua se vsurum Cicero iudices admonet, ut iudices habeat attentiores & magis beneuolos, utque res magis dilucida sit. Loco id est genere. In qua fortuna id est in generis obscuritate, aut fortunæ tenuitate. Obtinere id est retinere & seruare, nec splendorem nominis labore industria & virtute quærere. Est autem argumentum a fictione. Non grauior L. Cornelio id est L. Cornelius grauiore poena afficiendus non est, quam multi viri boni & fortes, quos aut fortuna extulit, aut labor & industria illustrauit. Quod si damnetur Cornelius, ei grauior lex vita & conditio constituta videtur. Rei familiaris copias id est diuitias. Inuidia id est inuidi. Est autem intellectio. Violatur id est excitatur, aut offenditur.

Itaque quod maxime petendum est, a vobis idcirco non peto Iudices, ne de vestra sapientia atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem hoc petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriae, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adiumento causae potius, quam impedimento esse malitis. Nascitur Iudices causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius Cn. Cornelius ex Senatus sententia tulerunt. qua lege videamus satis esse sanctum. uti ciues Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia singulatim ciuitate donauerit. Donatum esse L. Cornelium praesens Pompeius dicit, indicant publicae tabulae, accusator fatetur: sed negat ex foederato populo quenquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc ciuitatem venire. O preclarum interpretem iuris, auctorem antiquitatis, correctorem atque emendatorem nostrae ciuitatis, qui hanc poenam foederibus ascribat, ut omnium praemiorum, beneficiorumque nostrorum expertes faciat foederatos. Quid enim potuit dici imperitius? quam foederatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium foederatorum, quam omnium liberorum.

Est autem hoc petendum) Occupatio est. Id enim dicit, quod dicere se nolle significat. Videritis) id est Pompeii, Crassi, & mea defensione cognoueritis. Ornamenta) id est virtutes & laudes. Quam impedimento) Ea enim futura sint impedimento, si damnetur. Nascitur iudices causa) Id est primum, quod se dicturum pollicitus est, hoc est de lege.

Quam L. Gellius) Vt Cicero Consul ex S.C. legem tulit de ambitu, ita Lex Gellia conicere licet L. Gellium & Cn. Cornelium Lentulum Consules ex S.C. & Cornelia legem tulisse, vti ciues Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia singillatim ciuitate donauerit. Idem Gellius & Lentulus postea Cn. Corneli- fore fuerunt, duo clarissimi viri, sapientissimique homines, vt ait Cicero pro A. Cluentio. Hos asperam agisse Censuram, ab hisque. lxiii. Senatores Senatu motos esse T. Liuius libro. xcvi. scribit. Idem scribit libro. xcvii. hos Consules fuisse tempore belli Sertoriani. L. Gellius homo candidi ingenii, in concione populi Rom. dixit, si Cicero Consul, quum fuit, non fuisset, Rempub. funditus interituram fuisse. Vt ait Cicero in oratione post reditum ad Quirites. Idem ciuicam coronam eidem a Repub. deberi idem Cicero scribit in Pisonem. Satis esse sancti) Sanctum id est constitutum. non sancti legi oportet. De consilii sententia) id est certo proposito. certa deliberatione. Singillatim) id est vnumquenque separatim. A singulis enim fit aduerbium singulatim. Vt in diuinatione Ciceronis, Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, vt ad ea quae dixerunt, certo loco aut singulatim vnique respondeam. Itemque, Si tantulum offensum titubatumque sit, vt ea quae singulatim ac diu collecta sunt, vno tempore vniuersa perdamus. Inde veluti per diminutionem singillatim dicimus. Vt libro Tusculanarum disputationum quinto, Hoc loco multa ab Epicureis disputantur. Haecque voluptates singillatim extenuantur, quarum genera non contemnunt, quaerunt tamen copiam. Tabulae) quas conscripsit Pompeius. Accusator fatetur, sed negat) Quid sibi cum aduersario conueniat, & in quo sit controuersia Iudices admonet, quo magis dilucida causa sit, quo etiam iudices cognoscentes de quo pronuntiaturi sint, audiant attentius. Ex foederato) Confoederatum non dici latine alio loco docuimus, sed foederatum: quam vocem hoc in loco saepe inuenias. Fundus factus esset) Is qui sit paulo post ostendet. In hanc ciuitatem venire) id est Romana ciuitate donari. O praecclarum interpretem) Ironia est. Omnium praemiorum &c) id est ciuitatis nostrae. cuius donatione praemium atque beneficium aestimatur maximum. Hac enim ratione fit potestas ferendi suffragii, magistratus gerendi, & triumphandi, quae munera sunt amplissima. Non magis proprium est foederatorum, quam omnium liberorum) Paulo post dicit Cicero, Sed quam est illud imperitissime dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum. Liberorum) populorum scilicet.

Singillati
& singulas
tim.

Foederat^o
non confoe
deratus di
citur.

Sed totum hoc Iudices in ea fuit positum seper ratione atq; setetia: vt cum iussisset Praetor aliquid, si id adsciuiisset socii, populi, ac Latini, & si ea lex quam nos haberemus,

Popul^{us} fun
d^{us} qui fiat.

Eadem in populo aliquo tanq̃ in fundo resedisset : ut
tum lege eadem is populus teneretur : non ut de no
stro iure aliquid minueretur, sed ut illi populi aut iure
eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commo
do, aut beneficio vterentur. Tulit apud maiores nostros
legem C. Furius de testamentis : tulit Q. Voconius de
mulierum hæreditatibus : innumerabiles aliæ leges de
ciuili iure sunt latæ : quas Latini voluerunt, adsciue
runt. Ipsa denique Iulia, qua lege ciuitas est sociis & La
tinis data, qui fundi populi facti non essent, ciuitatem
non haberent. In quo magna contentio Heracliensium
& Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis ciui
tatibus iuris sui libertatem ciuitati anteferebat. Postremo
hæc vis est istius & iuris & verbi, & fundi populi bene
ficio nostro, non suo iure fiant.

Fundus fa
ctus popu^{lo}

Edicere.
Iubere.
Censere.

Totum hoc Iudices) de populo, qui factus esset fundus. Is autem qui
sit, explicat ad hanc ferme sententiam. Edicta Prætorum aut leges populi
Rom. quum socii, aut liberi populi, aut foederati asciscere volebant, ut iis
vterentur, id si erat eiusmodi, ut permittendum esse videretur, tum statue
bant ipsi qui asciscabant, non de populi Rom. sed de suis rebus, quo iure
vti vellent. Isque populus dicebatur factus fundus, quod in eo tanquam in
fundo aliquo hæc edicta & leges residerent. Itaque hoc foederatorum pro
prium non erat, quod commune erat cum sociis po. Rom. & liberis popu
lis. Quod autem Sex. Pompeius scribat populum fundum qui sit author
rei quam alienat, id cum hoc loco non coheret. Iussisset Prætor id est
edictum constituisset. Edicere Prætor sæpius quam iubere dicitur. Popu
lus enim Rom. iubet, ut Senatus censet. Asciiuissent id est aduocassent,
ut iis vteretur. Ut paulo post, Quas Latini voluerunt, asciiuerunt. Ac La
tini) aut Latini legendum videtur. Latinos autem pro foederatis om
nibus posuit, aut intellige socii populi Ro. ac Latini. Ut per socios intelli
gas reliquos qui in bello Italico contra Romanos steterunt. Ea lex quam
nos habemus), i. lex populi Ro. Eadem) Abundans oratio est. Nā aut ea

aut eadem superfluit . Id eandem ob causam a Cicerone factum arbitror, ob quam orationes imperfectas ab eo nonnunquam relinqui diximus.

Non ut de nostro iure) Id enim populus Rom. non permittebat, nisi esset eiusmodi, ut permittendum esse videretur. Iq; qui asciscabant, id de rebus suis statuebant, ut postea dicit . Commodo) eius iuris scilicet.

Tulit legem C. Furius) Huius legis meminit Cicero Actione in Verrem tertia. Is enim scribens legem nullam in præteritum ferri, nisi ea de re, quæ sua sponte scelerata ac nefaria est, ut etiam si lex non esset, magno-

Lex Furia

pere vitanda fuerit . De iure vero civili, si quid novi quis instituit, omnia quæ ante acta sunt, rata esse patitur . Cedo mihi, inquit, leges Ati-

Lex Fusia

nias, Furias, Fusias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omnes præterea de iure civili: hoc reperiens in omnibus statui ius, quo post eam legem po-

pulus utatur. De hac lege Furia apud alium scriptorem legere non memini . Nisi ea lex Fusia sit, qua certus modus constitutus erat in servis tes-

Lex Voconia

tamento manumittendis . ut est in libro Institutionum Iustiniani primo, titulo de lege Fusia tollenda. Latinos enim veteres pro r posuisse s ac dixisse pignosa, Aufelios, Valesios, Fusios, Papisios Sex. Pompeius scribit . Cicero libro epistolarum. ix. tradit L. Papium Crassum fuisse eum qui primus Papisius est vocari desitus . Tulit Q. Voconius) Q. Vo-

conius legem tulit, ne quis hæredem filiam virginum mulieremve faceret . ut idem ait in eadem Actione . Hanc legem M. Cato Maior suavit, ut est in libro Ciceronis de Senectute . Ibi de hac re plura scribimus.

De civili iure) Leges de civili iure latas intelligi eas, quæ nihil criminum capitalium publicique iudicii continent, satis cognoscas ex eo loco Ciceronis in Actione tertia, quem modo citauimus, & ex Asconio Pædiano . Cuiusmodi has leges esse dicit Furiam & Voconiam.

Lex Iulia

Ipsa deniq; Iulia) Hanc legem Iuliam a Sex. Iulio Cæsare quem L. Iulium Cæsare alii vocant, latam arbitror, qui primo anno belli Italici Consul cum L. Martio Philippo fuit, ut est apud Eutropium . Sed Italicis po-

pulis a Senatu datam ciuitatem T. Lilius scribit libro. lxxx . Id autem bellum appellatum est, ab aliis Sociale, ab aliis Latinum, ab aliis Italicum. In eo omne Latium atque Picenum, Etruria, Campania, omnis denique Italia contra Romanos coniuravit, qui omnes populi permultis iam

annis populo Ro. paruerant. Anno quinto quàm coeptum erat bellum desit, suntque donati ciuitate, qui contra pugnaverant. De hoc bello plura licet legere apud L. Florum & Eutropium. Argumento a contrario probat non

oportere ex populo qui fundus factus sit esse eos qui ciuitate donentur. Ex his enim populis aliqui fundi facti non sunt, & tamen ciues habentur.

Qui ex his sociis & latinis. Heracliensium) Heraclenses qui sint pro Archia diximus. Ciuitati) id est donationi ciuitatis. Beneficio nostro) nostro permissu. Non iure suo) id est non ratione foederis, ex quo id ius habeant.

Cum aliquid populus Romanus iussit, id si est eiusmodi, ut quibusdam populis siue foederatis, siue liberis permittendum esse videatur, ut statuant ipsi, non de nostris sed de suis rebus, quo iure uti velint: tum utrum fundi facti sint, an non, quaerendum esse videatur. de nostra vero repub. de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt. Atqui si Imperatoribus nostris, si Senatu, si populo Rom. non licebit propositis praemiis elicere ex ciuitatibus sociorum atque amicorum fortissimum atque optimum quenque ad subeunda pro salute nostra pericula: summa utilitate ac maximo saepe praesidio in periculis atque asperis temporibus cendum erit. Sed per deos immortales, quae est ista societas? quae amicitia? quod foedus? ut aut nostra ciuitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut si quis ex illis populus sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatus, periculo suo iuuerit, qui cum hoste nostro comminus in acie saepe pugnarit, qui se saepe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti obiecerit, nulla conditione huius ciuitatis praemiis affici possit. Est enim in populum Ro. graue non posse uti sociis excellenti virtute praeditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare. In socios vero ipsos & in eos de quibus agimus foederatos, iniuriosum & contumeliosum est, his praemiis & his honoribus exclusos esse fidelissimos & coniunctissimos socios.

Graue i po
pulum,

Quā aliquid Pop. Rom. iussit) id est quum aliquam legerit, aliud ve
quid populus Rom. suo suffragio probauit. Noluerunt) Romani scilicet
aut nostri. Quod enim de his rebus populus Romanus iussisset, id ut
statuant socii aut foederati permittendum esse non videtur. Atqui si
Imperatoribus) Ab utilitate arguit. Si Imperatoribus) Imperatoribus,
& Senatui si populus Rom. suis id suffragiis probabat, donare ciuitate li-
cebat. Propositis præmiis) ciuitatis scilicet. Sociorum atque amicorum)
Legendum esse arbitror, sociorum, foederatorum, atque amicorum. Nam
postea dicit, quæ est ista societas ? quæ amicitia ? quod foedus ? Asperis
temporibus) id est quibus bella nobis periculosa gereremus. Ut in primo
Aen. Aspera tum positis mitescent secula bellis. Dura tempora postea ap-
pellat, Duris, inquit, quondam temporibus Reipub. nostræ, quum præpo-
tens terra marique Carthago nixa duabus Hispaniis huic imperio immi-
neret. inde durissima bella ante appellauit. Cæterum accusator fatetur
hunc in Hispania durissimo bello cum Q. Metello, cum C. Memmio & in
classe & in exercitu fuisse. Massiliensi) Massiliam fortissimorum fidelissi-
morumque sociorum urbem esse dicit Cicero pro M. Fonteio. Idem sine
ea Romanos Imperatores ex bellis Gallicis vnquam triumphasse, in libro
de Officiis secundo negat. Propugnatore) id est milite. Aut si quis
ex illis) Ab honestate arguit, quod alioqui populi Rom. ingratitudo sit.

Nostros duces auxilio laboris iuuerit) Hinc dissimile, sed & antiquum
est illud Terentianum in Hecyra, Tu pueris curre Parmeno obuiam, atq;
eis onera adiuta. Laboris commeatus) Aut aliam vocem eiusdem gene-
ris, aut particulam copulatiuam deesse arbitror. Siquidem Cicero duas
solas huiusmodi voces sine coniunctione dicere non solet, quod sæpius fa-
cit Liuius. Commeatus nomine intelliguntur præcipue cibaria, quæ ad
alimoniam exercitus pertinent. Victualia vulgo appellant. Qua in re hoc
loco dicitur. Præterea commeatus dari dicitur, ut ait Sex. Pompeius, id est
tempus quo ire quis redireque possit, a commeando, quod vltro citroque ire
significat. Id verbum est in libro Rhetoricorum ad Herenium primo. Ut
ille qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ interclusissent.

Huius ciuitatis præmiis affici) id est hac ciuitate donari. In populum
Ro. graue) rarum dicendi genus. Cum periculis nostris sua communica-
re) id est nobiscum aduersus hostes fortiter pugnare, & pro re nostra tam
fortiter se periculis obicere, quam nos ipsi obiceremus. In socios ve-
ro ipsos &c) Si non liceret socios, amicos, foederatos donari ciuitate id non
solum populo Rom. inutile esset atque turpe, sed etiam sociis, amicis, & foe-
deratis iniuriosum & contumeliosum. His honoribus excludos) id est ut
vulgo dicunt, horum honorum non capaces,

Aspera tē-
pora.Dura tem-
pora.

Massilia.

Iuuare du-
ces auxilio
laboris.Commea-
tus.Graue i po-
puli Ro.Exclus⁹ ho-
noribus.

Quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant
 seruis. Nam & stipendiarios ex Afrîca, Sicîlia, Sardi-
 nia, ceteris prouinciis multos ciuitate donatos videm⁹:
 & qui hostes ad nostros Imperatores perfugissēt, & ma-
 gno vsui Reip. nostræ fuissent, scimus ciuitate esse do-
 natos. Seruos deniq; quorum vis & fortunæ cōditio in-
 fima est, bene de Repub. meritos persæpe libertate, id
 est ciuitate publice donari videbamus. Hanc tu igitur
 patrone fœderum ac fœderatorum cōditionem statu-
 tis ciuib⁹, vt quod his, quos Gaditanis adiutoribus
 armis subegimus, atq; in ditionem nostram rede-
 gim⁹, liceat, si popul⁹ Ro. permiserit, vt ab Senatu, ab Impera-
 toribus nostris, ciuitate donentur: id ne liceat ipsis, qui
 si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum ci-
 uium castra Imperatorum populi Ro. iniret: ne quis se
 pro nostro imperio in periculum capitis atq; in vitæ dis-
 crimen inferret: Gaditanorum auxiliis vtī, cū vellemus,
 non liceret: priuatim vero ne quis vir & animo & virtu-
 te præcellens pro nostro imperio periculo suo dimica-
 ret: grauiter id iure ferremus, minui auxilia populi Ro.
 debilitari animos fortissimorum virorum, alienigena-
 rum nos hominum studiis atq; externa virtute priuari.

Stipendi-
 rii.

Qui pareat stipendiariis).i. qui a populo Ro. doniti stipēdia soluūt. In hac
 significatiōe Cicero alias quoq; dixit. Vt in diuinatiōe, Populata, vexata,
 funditus euersa prouinciæ: focii, stipendiariiq; populi Ro. afflicti: miseri iā
 non salutis spem, sed exitii solatium quærun. De pronuntis Consularib⁹,
 Vectigales multos ac stipendiarios liberauit. In Pisonem, Te indemnatum
 videri putas quem focii, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipen-
 diarii, quem negociatores, quē publicani, quē vniuersa ciuitas omni cru-
 ciatu dignissimum putant. Stipendiarios vulgus indocte appellat eos qui
 a Rege stipendia accipiunt. Mercenarium militem T. Liuius libro. xxiiii.
 riuus miles. appellat externum, qui mercedis causa militat. Id, inquit, modo eius anni

in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem antequam tum Celtiberos, Romani habuere. De hac voce plura scripsimus pro M. Fonteio. Perfugissent) Haud scio an confugissent legi oporteat. Confugere enim non perfugere solet Cicero dicere, quāuis perfugium non refugium saepe dicat. Vt in primo de Officiis, Quum iis quos vi deuiceris, consulendum est, tum iis qui armis positis ad Imperatorum fidem confugiunt: quamuis murum aries percusserit, recipiendi sunt. Conditio infima) Vt in primo de Officiis libro, Est autem infima conditio & fortuna seruorum. Bene de Rep.) qualis fuit Vindicius ille Iunii Bruti seruus, qui filiorum domini coniurationem de Tarquiniiis noctu in urbem recipiendis aperuit. Libertate) id est ciuitate. Inde attende ciuium Romanorum seruos tum ciues fieri, quum libertate a Prætorē publice donarētur. Publice) quū vindicta a Prætorē percuterētur. Cicero in Topicis seruū libertate donari dicit, testamēto, aut cēsu, aut vindicta. Testamēto, vt inquit Boetius, si quis suprema volūtatē in testamēti serie seruū suū liberū scripserit. Censu, si quis cōsentiēte domino vel iubēte nomē in cēsum detulisset. Soli enim ciues Romani antiquius censebantur. Vindicta, i. virgula quadam, quam Prætor capiti serui manumittendī imponēs, eum in libertatem vindicabat, dicendo quædam verba solennia: atque ideo illa virgula vindicta appellabatur. T. rāmen Liuius libro secundo a Vindicio Bruti seruo, cuius modo feci mentionem appellatam esse vindictā putat, cui præmium pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille dicitur primum vindicta liberatus. Quidam, inquit, vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant. Post illum seruatum, vt qui ita (i. bene de Repub. merendo) liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. Ad hunc morem alludit Persius Satyra quinta, Vindicta postquam meus a Prætorē recessi, Cur mihi nō liceat iussit quodcūque volūtas. Hoc modo tertio publice donabantur, ut arbitror, soli, qui de Rep. bene meriti essent, qui cum libertate ciuitatem simul assequiebantur. Patrone foederum) Ironia est. Tuis ciuibus) i. Romanis ciuibus. Nisi enim Romanus ciuis fuisset, ei accusare non licuisset. Quod liceat) id est donari ciuitate. His) hostib⁹ scilicet. Permisit) id est suffragio suo pbauerit. Ne liceat ipsis) Gaditanis scilicet. Priuatus) Hic locus emendatus non est. In codicibus aliis lego æque mendose priuatis. Priuatim legi debere arbitror, ad eam sententiam, qui si suis decretis legibusve id est publice sanxissent, nequis suorum ciuium &c. priuatim vero si sanxissent, id est si sibi quisq; vir & animo & virtute præcellens tulisset legem &c. Debilitari animos) qui se præmiis viderent priuari. Alienigenarum) id est externorum. Vt pro L. Flacco, Nec quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Et pro M. Fonteio, Potestis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domesticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosos, inimicissimos huic imperio ac nomina

Confugere
Perfugiū.

Conditio
infima.

Seruus do
natus liber
tate.

Vindicta.
qua seruus
a Prætorē
percutieba
tur.

Alienige
næ.

Virtus qui
sit.

bonis ac fidelib⁹ & sociis & ciuib⁹ anteferre. Inuestiua quarta, Inest in vno loco conditio melior externæ victoriæ quàm domesticæ, quod hostes alienigenæ aut oppressi seruiunt, aut recepti beneficio se obligatos putant. Externas res, exterarum nationes aut gentes, alienigenas homines sæpe dici a Cicerone inuenias. Virtute id est animi magnitudine. Quæ propria virtutis significatio est. In qua significatione vt a Vergilio, ita a Lilio & Cicerone sæpiissime dici licet inuenire.

Atqui nihil interest Iud. vtrum hæc fœderati iura cōstituant, vt ne cui liceat ex his ciuitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere: an quæ nos eorum ciuib⁹ virtutis causa tribuerimus, ea rata esse non possint. Nihil enim magis vteremur his adiutoribus, sublatiis præmiis virtutis, q̃ si omnino his versari in nostris bellis nō liceret. Etenim cum pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui nullis præmiis propositis vitam suam hostium telis obiecerint: pro aliena republica quenq̃ fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito premio, sed etiam interdicto. Sed q̃ est illud imperitissime dictū de populis fundis, quod commune liberorum est populorum, non proprium fœderatorum. ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis ciuem fieri posse, aut etiam posse ex fœderatis. Tum vero ius omne noster iste magister mutandæ ciuitatis ignorat. quod est Iudices non solum in legibus publicis positum, sed etiam in priuatorum voluntate. iure enim nostro, neq; mutare ciuitatem quisq̃ inuit⁹ potest: neq; si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea ciuitate, cuius esse se ciuitatis velit. vt si Gaditani sciuerint nominatim de aliquo ciue Romano, vt sit is ciuis Gaditanus, magna potestas sit nostro ciui mutandæ ciuitatis: nec fœdere impediatur, quo minus ex ciue Ro-

mano ciuis Gaditanus possit esse. **Duarum ciuitatum** ciuis esse nostro iure ciuili nemo potest. Non esse huius ciuitatis ciuis, qui se alii ciuitati dicarit, potest. Neq[ue] solu[m] dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Lenati, Q. Philippo Nuceriae, C. Catoni Taracone, Q. Cepioni, P. Rutilio Smyrnae vidimus accidisse, vt earum ciuitatum fierent ciues: hanc ante amittere non potuissent, q[uam] huius solum ciuitatis mutatione ver[tissent].

Duarum ciuitatum ciuis.

Ea rata esse non possint) Vt si damnetur L. Cornelius, ciuitas quae ei data fuerat, rata non erit. Post genus hominum natum) id est vt vulgo dicunt, a creatione mundi. Post natos homines & post hominum memoria[m] in eadem re dici, atque etiam cum superlatiuo adiungi alio loco scribimus.

Post genus hominum natum.

Quam imperitissimae) Hoc dicendi genus Valla libro elegantiarum primo non probaret. Quod commune &c) Liberi enim populi vt foederati fundi fieri possunt, vt ante dictum est. Aut neminem ex sociis) Argumentum a simili est. Tum vero &c) Ex iure mutandae ciuitatis probat licere Gaditanum donari Romana ciuitate, quum etiam liceat ciui Roma no donari Gaditana ciuitate. Deque iure ciuitatis mutandae disputat.

Quam imperitissime.

Noster iste magister) Ironia est. Sciuerint) id est populi suffragio probauerint, & legem tulerint. A sciscendo, vnde plebiscitum appellatum est. Neque si velit, mutare non potest) id est si velit mutare potest. Quisquam inuitus) Vt in oratione pro domo sua, Hoc iuris a maiorib[us] proditum est, vt nemo ciuis Roman[us] aut libertatem aut ciuitatem possit amittere, nisi ipsa author factus sit. Idem paulo post, Maiores nostri de ciuitate & libertate ea iura sanxerunt, quae nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res iudicata, nec denique vniuersi populi Rom. potestas, quae caeteris in rebus est maxima, labefactare possit. Nec foedere impediatur) quamuis Gaditani fundi facti non sint. **Duarum ciuitatum)** Quum Athenienses. T. Pomponium Atticum, vt in eius vita Cornelius Nepos scribit, ciuem suum facere studerent, eo beneficio ille vti noluit, quod nonnulli ita interpretantur, amitti ciuitatem Romanam alia ascita. Dicarit) id est destinari, id est qui in aliam ciuitatem voluntate ascitus sit. Id autem fit aut quum ciuitas cuius ciuis sit non placet, aut alia magis placet. Neque enim solum) Ciuitatis mutationem fieri tribus modis significat, dicatione, calamitate, & postliminio.

Ciuitatem amittere.

Ciuis duarum ciuitatum.

Ciuitatis mutatio.

Calamitas. Calamitate) id est damnatione. Qua in re sæpe a Cicerone dicitur. Vt in oratione pro domo sua, Damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestauit. Idem incolumes appellat eos qui nondum damnati aut absoluti sunt. Q. Maximo &c.) Significat Q. Fabium Maximum, C. Lenatem, Q. Phillippum exilio damnatos factos esse ciues Nucerianos: C. Catonem, Taraconensem: Q. Seruiliū Cæpionem & P. Rutilium, Smyrneos. De his quod causam dixerint, quod exilio multati sint, nihil legere memini, nisi de P. Rutilio, quem virum non sui modi seculi, sed omnis etiam æui optimum repetundarum lege accusatum Equites Rom. (qui tum soli Semproniana lege iudicabant) cum summo ciuitatis gemitu damnauerunt, vt ait Velleius Paterculus. Is enim C. Marii Proconsulis Legatus, a Publicanorum iniuriis Asiam defenderat. Itaque inuisus Equitibus Rom. quorum ex ordine Publicani erant, ab iis damnatus in exilium missus est. vt ait T. Liuius libro. lxx. Q. Cæpio haud scio an sit Q. Seruilus Cæpio, is cuius Proconsulis temeritate victi Romani a Cibiris, binis castris exuti, octoginta milia militum, lixarum vero & calorum milia. xl. cæsa sunt. Quamobrem abrogato ei imperio damnatus est, eiusque bona publicata. vt ait T. Liuius libro. lxxvii. Nuceriae) Nuceria in Italia, Taraco in Hispania, Smyrna in Asia minore est. Qui autem exilio damnabantur, aut certus iis locus a iudicibus destinabatur, quo exularent: In eum locum quum veniebant, fiebant eius ciuitatis ciues, & tum demum Romanam ciuitatem amittebant. Aut locorum omnium, præter certum quendam, aditus permittebatur, quæ lata fuga a iurisperitis dicitur. Hi itidem Romanam ciuitatem amittebant, quum in aliam asciti fuerant. Aut in insulam relegabantur, quæ poena ciuitatem adimebat, vt ait Vlpianus libro Digestorum. xlviii. de interdictis & relegatis, & deportatis. Quo eodem in loco tria ea exilii genera quæ diximus Marcellus Iurisconsultus tradit. Earum ciuitatum) Nuceriae, Taraconis, aut Smyrnae. Hanc) id est Romanam. Solum vertere) Solum vertere quid sit, & de hoc iure ciuitatis mutandæ Cicero explicat in oratione pro A. Cæcinnâ. Exilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium portusque supplicii. Nam qui volunt poenam aliquam subterfugere aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est sedem & locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficium vllum exilio esse multatum. Sed quum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt quasi ad aram in exilium. Qui si in ciuitate legis vim subire velent, non prius ciuitatem, quàm vitam amitterent: Quia nolunt, non adimitur iis ciuitas, sed ab his relinquitur. Hæc ille. Tum autem ab iis ciuitas relinquatur, quum in aliam asciti sunt. Itaque subiungit Cicero, Quam ex nostro iure duarum ciuitatum nemo esse possit, tum amittitur

hæc ciuitas denique, quum is qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam ciuitatem. Idem quoque in oratione pro domo sua, Ciuitatem nemo vnquam vllò populi iussu amittet inuitus. Qui ciues Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomēq; dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est mutandi soli causa venerant. Id autem vt esset faciendū, non ademptione ciuitatis, sed tecti & aquæ & ignis interdictione faciebant.

Sed etiam postliminio potest ciuitatis fieri mutatio. Neq; enim sine causa de Cn. Publicio Menandro liberino homine (quem apud maiores Legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt) ad populum latum, vt is Publicius si domum reuertisset, & inde Romam redisset, ne minus ciuis esset.

Postliminio) Postliminium, vt ait Paulus Iurisconsultus libro Digestorum. xlix. de captiuis & postliminio reuersis, est ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter Romanos ac liberos omnes populos Regesque moribus ac legibus constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam circa bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. Idque naturali æquitate introductum est, vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos, redisset, pristinum ius suum reciperet. Cui, vt ait Pomponius, omnia iura sua restituntur perinde, ac si captus ab hostibus non esset. Nec refert, vt ait Florentinus, quomodo captiuis reuersus sit, vtrū dimissus, an vi fallaciæ potestatem hostium euaserit. Ita tamen si ea mente venerit, vt illo non recursurus. Postliminium dictionem esse simplicem idque liminium esse verbi productionem Ser. Sulpitius putat, vt in finitimo, legitimo, æditimo. Non plus enim inesse timum, quam in meditullio tullium. Scæuola autem P. F. iunctum esse putauit verbum, vt sit in eo post & limen. Vt quæ a nobis alienata sunt, quum ad hostem peruenerint, ex suo tanquam limine exierint. Hinc quum redierint post ad idem limen, postliminio videantur redisse. Author est Cicero in Topicis. De Cn. Publicio Menandro. Hac de re scripsit Pomponius iurisconsultus libro Digestorum. xlix. de captiuis & postliminio reuersis. Id quo planius intelligatur, verba eius

Postlimi-
nium.

Cn. Publici-
us Menan-
der.

paulo altius repetam. Captiuus, inquit, si a nobis immunitus fuerit, & peruenierit ad suos, ita demum postliminio reuersus intelligitur, si malit eos sequi, quam in ciuitate nostra manere. Et ideo M. Attilium Regulum, quem Carthaginenses Romam miserunt, responsum est postliminio non esse reuersum. Quia iurauerat Carthaginem se reuersurum, & non habebat animum Romae remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro, qui posteaquam apud nos manumissus erat, missus est ad suos: non est visa necessaria lex, quae lata est de illo, ut maneret ciuis Rom. Nam siue animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse ciuis Rom. siue animus ei fuisset reuertendi, maneret ciuis. Et ideo lex esset superuacua. Publicii libertini cuiusdam Valerius Maximus libro. ix. titulo de similitudine formae meminit, qui Cn. Pompeio ita similis erat, ut permutato statu & Pompeius in eo & is in Pompeio salutari possent. Sed hunc Cn. Publicium ante fuisse Cicero significat. In Graeciam proficiscentes) Tum enim Latina suis finibus, exiguis sane continebantur. Graeca autem in omnibus fere gentibus legebantur, ut ait Cicero pro Archia. Graecae linguae adeo nullus splendor erat, ut quam Cato antea contempserat, senex didicerit. Ut autem linguae latinae honos per omnes gentes diffunderetur, illud postea obseruatum est, ut Romani magistratus Graecis nunquam nisi latine responsa darent, eosque per interpretem loqui cogerent, non Romae tantum, sed etiam in Graecia & in Asia. Ut est apud Valerium Maximum libro secundo, de institutis antiquis. Priusquam igitur Graeca lingua Romae cognita, aut Latina in Graecia diffusa esset, Legati Romani in Graeciam proficiscentes Publicium interpretem secum habere voluerunt, quod is graece bene loqueretur, qui genere Graecus, ut conicere licet, erat.

Latina lingua angustis finibus. Ad populum latum) id est lex lata est. Ferre ad populum id est in deliberationem populi, & ut populus sententiam suam suffragii latione ostendat, & referre ad senatum id est in deliberationem Senatus ponere dicimus. Populi autem Rom. suffragio leges probari oportebat, quae ferrentur. Si domum reuertisset) id est si Roma, ubi manumissus fuerat, in patriam redisset. Et inde) id est domo ex patria. Ne minus ciuis esset) id est ut ciuis permaneret. Quia videbatur domum reuertisse animo redeundi Romam, & non remanendi in patria.

Ferre ad populum. Referre ad senatum.

Multi etiam superiori memoria ciues Romani sua uoluntate indemnati & incolumes, his rebus relictis, alias se in ciuitates contulerunt. Quod si ciui Romano licet esse Gaditanum siue exilio, siue postliminio, siue reiectione huius ciuitatis, ut iam ad foedus veniam, quod ad cau-

sam nihil pertinet, (de ciuitatis enim iure non de fœderibus disceptamus) quid est, quamobrem ciui Gaditano in hanc ciuitatem venire non liceat? Equidem longe secus sentio. Nam cum ex omnibus ciuitatibus via sit in nostram: cumque nostris ciuibus pateat iter ad ceteras ciuitates: tum vero ut quæq; nobiscum maxime societate, amicitia, sponsione, pactione, fœdere coniuncta est: ita mihi maxime communionem beneficiorum, præmiorum, ciuitatis, continere videretur.

Solū vertere.

Superiori memoria) id est tempore præterito. Indemnati) Indemnati dicuntur ii qui causam non dixerunt id est qui in iudicium vocati non sunt, etiam si poenas iniuste dederunt. Vt in oratione pro domo sua, Quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tulisti? Itemque, Quis me vnquam vlla lege interrogauit, quis postulauit, quis diem dixit? Potest igitur damnati poenam sustinere indemnatus. Eadem in re incolumis dicitur ab eodem eodem in loco. Nihil erat latum de me, non adesse eram iussus, non citatus affueram, eram etiam tuo iudicio ciuis incolumis. His rebus relictis) id est relictæ Romanæ ciuitate. Qz si ciui Gaditano) Argumentum ex consequentibus est. Ciui Rom. Licet esse Gaditanum) Vt libro epistolarum ad Atticum. ix. Impetrabis, inquis, a Cæsare, ut tibi abesse liceat, & esse ociosum. Aliter pro C. Rabirio Posthumo. Aut pallium sumendum Alexandrie, ut & Romanæ togato esse liceret, aut omnes fortunæ abiiciendæ, si togam retinuisset. Et pro L. Flacco, Liceat iis, qui hæc salua esse voluerunt, ipsis esse saluis. Reiectione huius ciuitatis) id est dicatione in aliam ciuitatem. Tum enim Romana relicitur & relinquitur. Vt iam ad fœdera veniam) Hæc est secunda pars in partitione proposita. Longe secus sentio) quàm accusator. Sentio enim licere ciui Gaditano in hanc ciuitatem venire. Via sit in nostram) id est ciues Romani fieri possint. Sponsione) Hæc sponsio quæ sit, legere non memini. Nisi ea sit, qua societatem & amicitiam spondent ciuitates hæ, quæ nullo antea vinculo coniunctæ erant.

Indemnati

Incolumis

Licet mihi esse ocioso & ocioso.

Cuiusvis) id est alterius quæcunq; sit. Certa tribu) Quum quis ciuitate Romana donabatur, ei certa tribus assignabatur. Eum morem Athenis fuisse significat.

Areopagi-
ta.

Atqui cæterę ciuitates omnes nō dubitarent nostros recipere in suas ciuitates, si idem nos iuris haberemus, quod cæteri. sed nos non possumus & huius esse ciuitatis & cuiusvis præterea. cæteris concessum est. Itaque in Græcis ciuitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, cæteros vndiq; ascribi, multarumq; esse eosdem homines ciuitatum. Quo errore ductos vidi ego met nonnullos imperitos homines nostros ciues, Athenis in numero iudicum atq; Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cum ignorarēt, si illā ciuitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri iuris ac moris nemo, vnq; qui hanc ciuitatem retinere vellet, in aliam ciuitatem se dicauit. Sed hic totus locus disputationis atq; orationis meę iudices pertinet ad commune ius mutandarum ciuitatū: nihil habet, quod sit proprium religionis ac fœderum. Defendo enim rem vniuersam: nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neq; tam dissidentem a populo Rom. odio quodam atq; dissidio, neq; tam fide beneuolentiaq; coniunctam: ex qua nobis interdictum sit, vt ne adsciscere ciuem, aut ciuitate donare possimus. O iura præclara, atque diuinitus iam a principio Romani nominis a maioribus nostris comparata, ne quis nostrum plusq; vnius ciuitatis esse possit (dissimilitudo enim ciuitatum varietatem iuris habeat, necesse est) ne quis inuitus ciuitate mutetur, neve in ciuitate maneat inuitus. Hęc sunt enim fundamēta firmissima nostrę libertatis,

sui quēque iuris & dīmittēdi & retinēdi esse domi-
num. Illud vero sine vlla dubitatione maxime nostrum
fundauit imperium & populi Ro. nomen auxit, q̄ prin-
ceps ille creator huius vrbis Romulus fœdere Sabino
docuit, etiam hostibus recipiēdis augeri hanc ciuita-
tem oportere. cuius auctoritate & exemplo nunq̄ est in-
termīssa a maioribus nostris largitio & communicatio
ciuitatis. Itaque & ex Latio multi & Tusculani & Lanu-
uini & ex cæteris generibus gentes vniuersæ in ciuita-
tem sunt receptæ, vt Sabinorum, Volscorum, Hernico-
rum: quibus ex ciuitatibus nec coacti essent ciuitatē mu-
tare, si qui nolūissent: nec si qui essent ciuitatem nostrā
beneficio populi Rom. consecuti, violatum fœdus eo-
rum videretur.

Creator vr-
bis Romu-
lus.

Certo numero) id est certo ordine, aut certo ordinis numero. Nonnulli
enim ordines sunt, in quibus certus est hominum numerus. Vt libro Di-
gestorum quinquagesimo de decurionibus Vlpianus, Si numerus ordinis
plenus sit, expectare eum oportet, donec alius loc⁹ vacet. Hanc) id est Ro-
manam. Postliminio) Aut postliminiū ex quadam similitudine dicit. Vt
enim captus ab hoste, in eiusq; præsidia deductus amittit ciuitatem: si ve-
ro ad suos redeat, ciuitatem recuperat, ita ciuis Ro. in aliam ciuitatem ascis-
tus Romanam amittit. si vero ea reiecta Romam redeat, Romanam ciui-
tatem recuperat. Aut re vera postliminium est redeuntis Romam vt ex
castris hostium, ita ex aliena ciuitate. In aliam ciuitatem se dicauit) Antea
dixit, Qui se alii ciuitati dicarit. Inde attende dici in ciuitatem se, & ciuitati
dicare. Ad commune ius) Non Romanorum solum, sed etiam aliarum
ciuitatum. Religionis) id est Iurisiurandi, quod in sanciendo fœdere in-
terponi solet. Omira, præclara) In codicibus aliis, O iura præclara scrip-
tum est, nec postea ibi ratio scribitur. A maioribus nostris ratio compara-
ta. Fœdere Sabino) Id quod fuerit, vulgatius est, quam vt hoc loco scribi
postulet. Etiam hostibus) id est non solum sociis, amicis, fœderatis, sed
etiam hostibus. Ex Latio) id est Latini. Tusculani) vt T. Coruncanus
& Cato Maior. Lanuuii) vt Milo. Generibus) id est nationibus. Vt
quum Romanorum genus dicimus. A genere autem gentem appella-
tam esse nonnulli putant. Sabinorum) gens scilicet.

Dicare se i
ciuitatē & ci-
uitati.

Sacrosancti.
Sanctiões.

Etenim quædam fœdera extant, vt Germanorum, Insubrium, Heluetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum : quorum in fœderibus exceptum est, ne quis a nobis ciuis recipiatur. quod si exceptio facit, ne liceat ibi, necesse est licere. Vbi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem P. Romanus Gaditanum recipiat ciuitate? nusquam. ac sicubi esset, lex id Gellia & Cornelia, quæ definitam potestatem Pompeio ciuitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptum est inquit : fœdus siquidem sacrosanctum est. ignosco tibi, si neque Pœnorum iura calles : reliqueras enim ciuitatem tuam : neque nostras potuisti leges inspicere : ipsæ enim te a cognitione sui iudicio publico repulerunt. Quid fuit in rogatione ea quæ de Pompeio a Gellio & a Lentulo COSS. lata est, in qua aliquid sacrosanctum videretur? Primum enim sacrosanctum nihil esse potest, nisi quod populus plebsve sanxisset. Deinde sanctiones sacrandæ sunt, aut genere ipso, aut obtestatione & consecratione legis, aut pœnæ, cum caput eius qui contra facit, consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere eiusmodi: vtrum a capitæ consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino vnq̃ de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico : neq; legem, neq; pœnam latam esse.

Iapidum) Iapidia Regio in Venetia est ad fluium Timaum, vt est apud Plinium libro tertio. Inde lapides appellati sunt. Necesse est licere) vt non liceat, vel vt non donetur ciuitate. Quid si legas, non licere? Sed malim sic legere & distinguere, vt sit sensus, Qz si exceptio facit ne liceat ibi, vbi per exceptionem cautum est ne liceat. quenq̃ ciuium illorum recipere in ciuitatem Romanam, necesse est licere scilicet Romanis recipere

reciuent ex ciuitatibus alienis, a quib⁹ id exceptum in foedere & pactionibus non est: quia si non liceret etiam si non caueretur, frustra fieret talis exceptio, & ideo subdit: ubi est igitur exceptum foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat? Respondet negatiue, vt figurata interrogatio expostulat: nusquam, scilicet exceptum est: & ita sine controuersia licet populo Romano recipere ciuem Gaditanum in ciuitatem suam, sicut Pompeius Cornelium Balbum recepit. Ac, quod multo fortius est, sicubi sup. esset exceptum, lex id Gellia & Cornelia, quæ definitam potestatem Pompeio ciuitatem donandi dederat, sustulisset &c.

Id) quod exceptum esset, sicubi esset. Definitam) id est præscriptam, & vt vulgo dicunt, limitatam. Ea enim lege definitum erat, vt nemo donatus ciuitate a Pompeio ciuis esset, nisi de consilii sententia & singillatim Pompeius donasset. Neque Poenorum iura calles) Significat hunc accusatorem genere Poenum fuisse, sed relicta ciuitate ciuem Romanum factum esse. Ipse enim te a cognitione sua) Hunc accusatorem iudicio publico damnatum fuisse, ac postea restitutum significat. Alioqui enim ei accusare non liceret. Ad exulem enim lex nulla pertinet, Vt ait Quintilianus libro. vii.

Sacrosanctum nihil esse potest) Sacrosanctum dicebatur quod iureiurando interposito erat institutum, vt si quis id violasset, morte poenas penderet, cuius generis sunt Tribunus plæbis, & Aediles plebei. Author est Sex. Pompeius. T. Lilius libro tertio latam fuisse legem dicit, vt qui Tribunis pl. Aedilibus, Decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset, familie in ædē Cæreris Liberi Libereque venum irent. Populus) id est patritii & plebs. Sanctiones) legum aut foederum. Aut genere ipso) Leges enim sanctione quadam confirmatæ sunt, inde leges sanctæ dicuntur. Sanctum autem est quod ab

hominum iniuria defensum atque munitum est. Authores sunt Martianus & Ulpianus libro Digestorum primo, de Rerum diuisione. Obtestatione) Obtestatio est quum deus testis in meliorem partem vocatur: detestatio, quum in deteriorem. vt ait Sex. Pompeius. Aut poenæ) Arbitror legendum esse aut poena, Vt sint tria genera sanctionum sacrandarum, vnum fiat genere ipso, alterum obtestatione & consecratione legis, tertium poena. quum caput eius qui contra facit, consecratur. Authore Ulpiano de rerum diuisione, in sanctionibus interdum adiicitur, vt qui ibi aliquid commiserit, capite puniatur. Sacratas leges esse Sex. Pompeius dicit, quibus sancitum erat, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui Deorum esset. Habes dicere) Hoc dicendi genere alias vsum fuisse Ciceronem alio loco scripsimus.

Sacrosancti.

Sanctum
quid sit.

Obtestatio
Detestatio.
Sanctionē
sacrare.

Scipionis
laus.

Duo fulmi
na belli Sci
piadæ.
Icere fœd⁹.

De quibus etiã si latum esset, ne quem ciuem reci
peremus, tamen id esset, quod populus postea iussisset,
raturum, neque quicq̃ illis verbis si quid sacrosanctum
esset, esse exceptum videretur. De his cum populus Ro.
nihil vnq̃ iusserit, quicq̃ audes dicere sacrosanctũ fuisse.
Nec vero hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Ga
ditanorum Iud. pertinet. neque enim est meum contra
ius optime meritæ ciuitatis, contra opinionem vetusta
tis, contra auctoritatẽ Senatus dicere. Duris enim quon
dam temporibus Reipub. nostræ, cum præpotens ter
ra mariq; Carthago nixa duabus Hispaniis huic impe
rio immineret: & cum duo fulmina nostri imperii subit
o in Hispania Cn. & P. Scipiones extincti occidissent.
L. Martius primipili Centurio cum Gaditanis fœdus
icisse dicitur. Quod cum magis fide illius populi, iusti
tia vestra, vetustate denique ipsa, q̃ aliquo publico vincu
lo religionis teneretur, sapientes homines & publici iu
ris periti Gaditani M. Lepido, Q. Catulo COSS. a Se
natu de fœdere postulauerunt. tum est cum Gaditanis
fœdus vel renouatum, vel ictum. de quo fœdere popu
lus Rom. sententiam non tulit, qui iniussu suo nullo pa
cto potest religiõe obligari. Ita Gaditana ciuitas, quod
beneficiis suis erga Rempub. nostram consequi potuit,
quod Imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod
Q. Catuli summi viri auctoritate, quod iudicio Senatus,
quod fœdere, consecuta est.

Quod populus Rom. postea) Legibus enim posterioribus superio
res aliquando tolluntur. Vt si excepisset populus Rom. fœdere Gaditano,
ne quis Gaditanus fieret ciuis Romanus. Id postea ratum non esset lege
Gellia & Cornelia. qua populus Rom. iussit, vt ciues Romani essent ii.

quos Cn. Pompeius de consilii sententia singillatim ciuitate donauerit.

Iussisset) id est suffragio suo probasset. Inde postea iniussu dicit, pro eo quod est nullo lato suffragio. Iubere enim populus Rom. dicitur, vt Senatus censere. vt alibi diximus. Illis verbis) legis Gelliae. Si quid sacrosanctum esset) in foedere scilicet. De his) Gaditanis. Nec vero oratio mea)

Quum neget populi Rom. iussu Gaditanum foedus sancitum fuisse, ne quis existimet id Ciceronem dicere ad hoc foedus infirmandum, ipse purgat. Et speciali narratione eaque breui ostendit id foedus iniussu populi Rom. factum esse, ideoque sacrosanctum non esse. Duris temporibus) Nam anno secundi belli Punici. viii. id factum est, de quo T. Liuius libro. xxv. scribit

**Fulmina
imperii.**

fufius. Duabus Hispaniis) Vltiore & citeriore. Duo fulmina) Vt in Paradoxis. Quid duo propugnacula belli Punici Cn. & P. Scipiones, qui Carthaginensium aduentum corporibus suis intercludendum putauerunt?

Virgilius in libro Aen. vi. Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas, cladem Libye. Quo in loco sunt qui velint intelligi duos Africanos. Vt Scipionem Maiorem Lucretius libro tertio appellat Scipiaden. Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror Ossa dedit terrae perinac famul improbus esset. Primipili Centurio) Centuria peditum est. Centum pedites qui sub vno vexillo gubernat, Centurio appellatur. Sed aliud erat primipili

**Centuria &
Centurio.
Primipili
Centurio.**

Centurio. Vetus enim consuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili, qui non solum Aquilae praerat, verum etiam quatuor centurias, hoc est quadringentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur & praemia, vt est apud Vegetium de re militari libro secundo. In acie vnusque ordo tres partes habebat. Earum vnamquamque primum pilum vocabant, vt ait T. Liuius libro. viii. Est igitur primipili Centurio, qui est primae legionis. Idem scribit libro septimo, vt primus Centurio sit, quem aetate sua primipilum appellabant. Religionis) id est iurisiurandi, quod in sanciendo foedere interponi solet. M. Lepido, Q. Catulo Coss.) His Coss. bellum Sertorianum in Hispania coepisse Eutropius libro. vi. scribit. Id bellum causa fortasse fuit a Senatu de foedere postulandi, Mortuo Syl-

la inter hos Coss. excitatum fuisse bellum ciuile T. Liuius scribit libro. xc. Renouatum) si foedus erat, quod L. Martius fecerat, vel ictum, si id non erat. Sententiam non tulit) Hic attende populum Rom. dici ferre sententiam, & sententiam pro suffragio dici. Ita Gaditana ciuitas) Ordo est. Gaditana ciuitas consecuta est quod beneficiis suis erga Rempub. nostram, quod Imperatorum testimoniis &c. consequi potuit. Quod vetustate) A foedere L. Martii cum Gaditanis ad Coss. Catulum & Lepidum anni plus centum fuerunt.

**Ferre sen-
tentiam.**

Quod publica religione sanciri potuit id abest. populus enim se nusquam obligauit. Neque ideo est Gaditanorum causa deterior. grauissimis enim & pluribus rebus est fulta. sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est. Quod si hoc foedus, quod populus Rom. auctore Senatu, commendatione & iudicio vetustatis, voluntate & sententiis suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset: quid erat cur ex ipso foedere Gaditanum in ciuitatem nostram recipi non liceret? Nihil est enim aliud in foedere, nisi ut pia & eterna pax sit. quid id ad ciuitatem? Adiunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus: maiestatem populi Rom. comiter conseruent. Id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior. Primum verbi genus hoc conseruandi, quo magis in legibus quam in foederibus uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde cum alterius populi maiestas seruari iubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiori conditione causaeque ponitur, cuius maiestas foederis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat: comiter esse communiter: quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles suaves, homines esse dicuntur. Qui erranti comiter monstrat viam, benigne, non grauante, comiter quidem certe non communiter conuenit. & simul absurda res est, cauere foedere, ut maiestatem populi Rom. communiter conseruent, id est ut populus Romanus suam maiestatem esse saluam velit. Quod si iam ita esset,

Conseruare.

Comes
qui sint.

vt esse non potest, tamen de nostra maiestate, nihil de illorum caueretur.

Isti disputationi) vt ostendam Gaditanorum causam grauissimis & pluribus rebus fultam. Adiunctum illud etiam est) In foederibus nonnullis adiungi aliquando, vt is populus alterius populi maiestatem comiter conseruet, testis est Proculus Iurisconsultus libro Digestorum. xlix. De captiuis & postliminio reuersis. Liber populus, inquit, est is qui nullius alterius populi potestati subiectus est, siue is foederatus est, siue non foederatus est. Item siue æquo foedere in amicitiam obuenit, siue foedere comprehensum est, vt is populus alterius populi maiestatem comiter conseruet. Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse, non vt intelligatur alterum non esse liberum. Et quemadmodum cives nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque authoritate, neque dignitate, neque iure omni nobis pares sunt, sic & eos qui maiestatem nostram comiter conseruare debent, liberos esse intelligendum est. Quod non in omnibus) Id enim non adiungitur, quum æquo foedere aliquis populus in amicitiam obuenit. Hanc vim) id est hanc sententiam, hunc intellectum. Ille populus, qui maiestatem populi Rom. conseruet.

Comiter
maiestatē
cōseruare.

Verbi genus hoc conseruandi) id est hoc verbum conseruare. De altero siletur) id est in foedere non adiungitur vt populus Rom. alterius populi maiestatem conseruet. Priscum verbum) id est antiquissimum, & ab ultimis iam repetitum temporibus, qualia sunt apud Quintilianum libro primo toper, antigerio, & procapis, & saliorum carmina vix sacerdotibus suis satis intellecta. Qualia item multa sunt apud Sex. Pompeium, qui idem scribit latinos priscos proprie appellatos esse eos, qui priusquam conderetur Roma fuerunt. Comes benigni &c) Ordo est. Homines benigni faciles suaues dicuntur esse comes. Qui erranti comiter monstrat viam) Ennianum est. In primo de Officiis illos versus Ennii inuenire licet. Homo qui erranti comiter monstrat viam, Quasi de suo lumine lumē accendat, facit Vt nihilominus sibi luceat, quum accenderit Authore M. Varrone de lingua latina apud Ennium est. Si voles aduertere animum, comiter monstrabitur. Comiter, inquit Varro, hilare ac libenter. cuius origo græce κῶμῶς. Id est, vt populus Rom. Nam si comiter pro communiter dictum esset in eo, maiestatem pop. Rom. comiter conseruent, ea esset sententia, vt Gaditani cum Romanis populi Rom. maiestatem communiter conseruent, & ita foedere cautum esset, vt maiestatem suam pop. Rom. conseruaret. Si iam ita esset) id est si comiter pro communiter diceretur,

Comiter.

† lege

Potest ne igitur nostra maiestas Gaditanis benigne conseruari, si ad eam retinendam Gaditanos premiis elicere non possumus? Potest esse vlla denique maiestas, si impedimur, quo minus per populum Ro. beneficiorum virtutis causa tribuendorum potestatem Imperatoribus nostris deferamus? Sed quid ego disputo, quæ mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? Illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem † legem populum Rom. iussisse de ciuitate tribuenda: hoc genere legum fundos populos fieri non solere: Cn. Pompeium de consilii sententia ciuitatem huic dedisse: nullum populi nostri iussum Gaditanos habere. Itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. si esset, tamen in foedere nihil esse cautum præter pacem. Additum etiam esse illud, vt maiestatem illi nostram seruare deberent. quæ certe minueretur, si aut adiutoribus illorum ciuibus vt in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi potestatem nullam haberemus. Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar? cum id quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa comprobetur? qui a principio sui generis ac reipub. ab omni studio sensuque Pœnorum mentes suas ad nostrum imperium nomenque flexerunt. qui, cum maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluderunt: classibus insecuti sunt: corporibus, copiis, opibus depulerunt: qui & veterem illam speciem foederis Martiani, semper omni sanctiorem Marte duxerunt: & hoc foedere Catuli Senatusque auctoritate.

se nobiscum coniunctissimos esse arbitrati sunt. quo-
rum mœnia, delubra, agros, vt ipse Hercules itine-
rum ac laborum suorum, sic maiores nostri impe-
rii ac nominis populi Romani, terminos esse volue-
runt. Testantur & mortuos nostros Imperatores,
quorum viuît immortalis memoria & gloria, Sci-
piones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, & hunc
præsensem Cn. Pompeium.

Herculis
metæ,

Potest ne igitur) Probat Cicero Gaditanos po. Rom. dignitatem co-
mittere conseruare non posse, si Romana ciuitate excludantur. Gadita-
nos conseruari) id est a Gaditanis. Benigne) id est comiter. Præmiis)
id est donatione ciuitatis. Potest esse vlla denique maiestas). Est autem
maiestas quædam magnitudo populi Rom. in eius potestate ac iure reti-
nendo. vt ait Cicero in partitionibus Oratoriis. Si impedimur) iam po-
testas non retinetur, itaque maiestas non est. Per pop. Rom.) cuius ex
sententia lex Gellia & Cornelia lata est. Beneficiorum tribuendorum)
id est donandæ ciuitatis. Si Gaditani contra me dicerent) id est si in foro
Cornelium ciuem suum Gaditani repeterent, ego contra dicerem, eum ci-
uem nostrum esse. Est autem argumentum a fictione, in quo Cicero per
capita repetit artificiose quædicta sunt. Legem po. Rom. iussisse) De le-
ge Gellia & Cornelia intelligit. In codice antiquius impresso lege non le-
gem scriptum est. Hoc genere legum) Antea enim dixit Cicero, Maiores
nostri de nostra Repub. de nostro Imperio, de nostris bellis, de victoria,
de salute fundos populos fieri noluerunt. Legatione ipsa) Significat Lega-
tos a Gaditanis publice missos, qui pro Cornelii salute deprecarentur Iu-
dices. A principio sui generis ac Reipub.) id est a fundatione vrbis.

Maiestas
quæ sit.

Sensu que Poenorum) Nunquam enim cum Poenis sentire voluerunt.
Maxima bella) Punica. Moenibus excluderunt) id est in urbem suam
non receperunt. Itinerum) Hercules peragrata maiori parte Africae ad
oceanum, qui est ad Gades, peruenit: Ibique ab vtraque continentis parte
columnis positis in Hispaniam cum exercitu transiit. Author est Diodo-
rus Siculus libro quinto. Vbi de his columnis plura legere licet. Pompo-
nius Mela libro primo montes esse præaltos dicit, eum qui in Africa est
Abylam, qui in Hispania Calpen appellat. Seruius libro commentario-
rum in Aen. xi. Herculem in Hispania & in Pôto columnas posuisse dicit.

Herculis co-
lumnæ.

quem procul ab eorum mœnibus acre & magnum bellum gerentem comineatu pecuniaque iuuerunt. & hoc tempore ipso populum Rom. quem in caritate anonæ vt sæpe ante fecerant, frumento suppeditato leuauerunt: se hoc ius esse velle, vt sibi & liberis, si qui eximia virtute fuerint, siue in nostris castris, siue in Imperatorum prætoriis, siue denique inter signa atque in acie, locus sit: his gradibus ascensus esset ad ciuitatem. Quod si Aphris, si Sardis, si Hispanis agris stipendioque multæ virtute adipisci licet ciuitatem: Gaditanis autem officiis, vetustate, fide, periculis, fœdere coniunctis hoc idem non licebit, non fœdus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc lud. non a me fingi orationem, sed me dicere quæ Gaditani iudicarint, res ipsa declarat. hospitium multis annis ante hoc tempus, cum L. Cornelio Gaditanos fecisse, publice dico, proferam testes, proferam legatos, excitabo laudatores. ad hoc iudicium summos homines ac nobilissimos deprecatores huius periculi missos videtis. re denique multo ante Gadibus iam audita, fore huic vt ab illo periculum crearetur, grauissima tamen in istum ciuem suum Gaditani Senatus cōsulta fecerunt.

Testari.

Testantur) id est testes vocant. Vt pro L. Flacco, Hic ego iudices, si vos Aemonensium decretis, si cæterorum Phrygum literis permoueri putarem, vociferarer, & quantum maxime possem contenderem, testarer publicanos, excitarem negotiatores &c. Scipiones Brutos) Significat hos in Hispania imperium habuisse. Scipio maior natus annos. xxiiii. cum imperio Consulari in Hispaniam missus est. Scipio minor Consul cum Numantinis bellum gessit. Brutos) Iunius Brutus Cofs. in Hispania iis qui sub Viriato militauerunt, agros oppidūq; dedit, quod Valentia vocatū est, vt ait T. Liuius libro. lv. Horatium & Cassium ibi habuisse imperium nō

legi. Metellus Pius cum Sertorio in Hispania pugnauit. Acre & magnum bellum gerentem) cum Sertorio. Acre bellum, vt acerrima praelia ante dixit. Commeatu pecuniaque) Cn. Pompeius a Gaditanis commeatus pecuniaque tum adiutus est, vt conicere licet, quum ad Senatum scripsit, nisi pecuniam mitteret, relictā Hispania & Sertorio omnes in Italiam copias se reducturum. Lucullus, vt quamprimum ei mitterentur effecit, ne vlla penitus occasione Pompeius se Consule Romam rediret, ne ad bellum Mithridaticum mitteretur. Vt est apud Plutarchum in Luculli vita. Se hoc ius esse velle) Ordo est. Testantur Imperatores nostros se hoc ius esse velle, vt sibi & liberis &c. ascensus esset ad ciuitatem. Est autem longuiscula oratio quali non saepe vititur Cicero. Se hoc ius esse velle) Hic velle cupientis est non imperantis. Vt ostendat Gaditanos cupere aditum sibi patere ad Romanam ciuitatem, quum res fortiter gessissent. Fuerint) ibi futuri temporis est, in Imperatorum praetoriis. Praetorium esse Imperatoris tabernaculum, & Praetoriam cohortem ex viris fortissimis delectam, quae ab Imperatore non discedat scripsimus in Inuentiā tertiam. In Imperatorum praetoriis, id est in cohorte Imperatoria.

Inter signa) Signorum tria apud Romanos genera erant Aquila dracones & vexilla. Aquila legionis, dracones cohortium, & vexilla centuriarum. Vt apud Vegetium latius legere possis. Locus) id est dignitas Agris stipendioque multatis) id est a nobis deuictis. Virtute) id est fortitudine, & vt ita dicam strenuitate. Iniquissimas leges) Leges & conditiones saepe appellari inuenias, quos articulos pacis vulgo appellant.

Iudicant) id est voluerint & decreuerint. Hospitium) Gaditani cum L. Cornelio hospitium publice fecerunt. Id non fecissent, nisi eum ciuem Romanum esse iudicassent. Laudatores) id est Legatos a Gaditanis publice missos cum Cornelii laudatione. Id fieri solitum alibi scripsimus.

Sed postea Cn. Pompeius in tertio Consulatu huiusmodi laudationes & reorum commendationes in iudiciis lata lege fieri vetuit. Contra quam legem idem postea Munacium Plancum commendauit. Deprecatores huius periculi) id est qui deprecentur periculum huius Cornelii, id est qui deprecentur ne Cornelius damnetur. Re denique) Hanc Cornelii accusationem populo Gaditano ingratam fuisse dicit, vt inde probet ex Gaditanorum voluntate Cornelium factum esse ciuem Romanum. Multo ante) multo ante quam Cornelius in iudicium vocaretur. Hinc vt ab illo periculum crearetur) id est vt Cornelius ab hoc accusatore in iudicium vocaretur, vel vt Cornelii accusator ab eo, qui iam accusat, pararetur & instrueretur. Creare periculum aliis quoque locis a Cicerone dictum fuisse pro Sex. Roscio scripsimus. In istum) accusatorem, qui tum ciuis Gaditanus erat. Gaditani Senatus conuicia) Legendum est aut Gaditanus Senatus conuicia, aut Gaditani Senatusconsulta fecerunt. Quae lectio mihi videtur melior.

Signa Ro.

Rei laudat.
re.

Fundus quā
do populus
fiat.

Interpone
re iudiciū.

Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri,
(quoniam hoc magnopere delectare verbo) si tum sit
fundus, cum scita ac iussa nostra sua sententia compro-
bat, quam cum hospitium fecit? ut & ciuitate illum
mutatum esse fateretur, & ius ciuitatis honorē dignissi-
mum iudicaret. potuit certius interponere iudiciū vo-
luntatis suæ, quam cum etiam accusatorem huius mul-
cta & poena mulctauit? potuit magis de re iudicare,
quam cum ad vestrum iudiciū ciues amplissimos le-
gauit testes huius iuris, vitæ laudatores, periculi de-
precatores? Etenim quis est tam demens, quin sentiat
ius hoc Gaditanis esse retinendum? ne interseptum sit
his iter perpetuū ad hoc amplissimum præmium ci-
uitatis: & magnopere his esse lætandum, huius L.
Cornelii beneuolentiam erga suos remanere Gadibus,
gratiam & facultatem commendandī in hac ciuitate
versari? Quis enim nostrum est, cui non illa ciuitas
sit huius studio, cura, diligentia, commendatior? Omit-
to quantis ornamentis populum istum C. Cæsar, cum
esset in Hispania Prætor, affecerit, controuersias seda-
rit, iura, ipsorum permisso statuerit, inueteratam quon-
dam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplina-
que deleuit, summa in eam ciuitatem huius rogatu stu-
dia & beneficia contulerit. multa prætereo, quæ quo-
tidie labore huius & studio, aut omnino, aut certe
facilius consequantur. Itaque & adsunt principes ciui-
tatis & defendunt, amore ut suum ciuem, testimonio
ut nostrum, officio ut nobilissimum & sanctissimum
hospitem, studio ut diligentissimum defensorem com-
modorum suorum.

Ac ne ipsi Gaditani arbitrentur, (quod nullo incommodo afficiantur) si liceat horum ciues virtutis causa in nostram ciuitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus quam caeterorum: consolabor & hos praesentes viros optimos & illam fidelissimam atque amicissimam nobis ciuitatem: simul & vos non ignoranteis Iud. admonebo: quo de iure hoc iudicium constitutum sit, de eo nunquam omnino esse dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes foederum, quos peritissimos bellici iuris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus ciuitatum atque causis esse arbitramur: eos profecto qui iam imperia ac bella gesserunt.

Scita ac iussa nostra) id est nostras leges, quas populus Rom. suffragio sciscit ac iubet. Sciscit autem plebs, populus vero iubet. vt pro L. Flacco scribimus. Interponere) id est immittere & ostendere. Interseptum) id est interclusum. Omitto quantis ornamentis) Occupatio est. Quum esset in Hispania Praetor) C. Caesarem Praetorem obtinuisse prouinciam Hispaniam est apud Plutarchum in eius vita, Gaditanos C. Caesari L. Corneli rogatu fuisse commendatores ostendit. Controuersias) quae inter Gaditanos erant. Statuerit) id est constituerit. Barbariam) id est barbaros mores. Rogatu) id est rogatione. Euentu, iussu, permissu, arbitrato, rogatu, aliaque eiusdem generis plurima hunc solum casum habent in quarta declinatione. Ac ne ipsi) Accedit, vt renouet quae de exemplis a Pompeio & Crasso dicta sunt. Id autem tertium est, quod se dicturum promiserat. Inferius esse suum foedus, quam caeterorum) Nam ex aliis quoque foederatis populis ciuibz licet in nostram ciuitatem venire. Consolabor) quum scilicet ostendam ex aliis foederatis populis ciues in nostram ciuitatem venisse. Non ignorantes admonebo) Ferunt grauer Iudices, si tanquam ignorantes ab oratoribus admoneantur. Itaque in oratione pro M. Fonteio illud dicit, Quare si etiam monendi estis a me, quod non estis Iudices, videor hoc leuiter pro mea authoritate vobis praecipere posse &c. De iure praedatorio) Ius praedatorium est ius quod ad praedia pertinet. Praedatores sunt rerum praedialium, aut iuris praedatorii periti. De praediorum urbanorum & rusticorum seruitutibus tituli sunt libro Pandectarum. viii.

Rogatu, p.
missu iussu.

Admonere
iudices.
Praedator-
ium ius.

Prædicator
res.

Vsus assiduus, & ingenium & artem vincit

Existere.
C. Marius.

P. Africani discipulus.

Q. Scauola

Cōsulator

Etenim si Q. Scauola ille Augur, cum de iure prædicatorio consuleretur, homo iuris peritissimus, consultores suos nonnunquam ad Furium & Casellium prædectores reuocabat: si nos de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potius, quam C. Aquilium consulebamus: quod assiduus usus vni rei deditus & ingenium & artem sæpe vincit: quis dubitaret de fœderibus & de toto iure pacis & belli omnibus iuris peritissimus Imperatores nostros anteferre? Possumus ne igitur tibi probare auctorem exempli atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? quæris aliquem grauiorem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium fortissimum virum, virtute præditum, ciuitate donauit, cum Camertinum fœdus sanctissimum atque æquissimum sciret esse. Potest igitur Iudices L. Cornelius condemnari, ut non C. Marium factum condemnetur? Existat ergo ille vir parum per cogitatione vestra, quoniam re non potest: ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis. dicat se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse, P. Africani discipulum ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se si tanta bella legisset, quanta bella & gessit & confecit: si sub tot Cōsulibus meruisset, quoties ipse Consul fuisset: omnia iura belli perdiscere ac nosse potuisse.

Homo iuris peritissimus) De hoc Scauola L. Crassus apud Ciceronem libro de Oratore primo, Q. inquit, Scauola equalis & Collega meus homo omnium & disciplina iuris ciuilem eruditissimus, & ingenio prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus & eloquentium iuris peritissimus. Consultores suos) id est eos a quibus consuleretur. Consultorem & pro eo qui consulit & pro eo qui consulitur dici alibi scripsimus. Ad Furium) ad

P. Furium Philum. Hunc Furium & Casellium iuris prædicatorum peritiores Scævola fuisse, quod huic uni rei maxime intenti fuissent, Scævolam autem iuris civilis peritiorem significat. Hoc exemplum est apud Valerium Maximum libro. viii. titulo Sæquenque artis optimum & authorem esse & disputatorem. Reiciebat) id est remittebat. Ea ferme ratione negotiū in aliud tempus reicere id est remittere & differre dicimus. Vt libro epistolarum Ciceronis quinto, Omnino res tota in mensem ianuariū reiecta erat. Et ad Quintum fratrem libro secundo, Habes acta vnius diei, reliqua, vt arbitror, in mensem ianuariū reicientur. Reicere iudices pro eo quod vulgo dicunt recusare alia ratione dicitur. De quo plura loco alio scribemus. De aqua nostra Tusculana) In aqua Tusculana aliquid fuisse iuris Cicero etiam contra Rullum ad Quirites significat. Ego, inquit, Tusculanis pro aqua crebra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi: si a Sylla mihi datus esset, Rulli lege non penderem. C. Aquilius) C. Aquilius Gallus Q. Mutii Scævola Pontificis maximi auditor fuit, vt ait Pomponius iurisconsultus libro Digestorum primo de Origine iuris. Hic acutus & exercitatus prompta & parata in agendo & in respondendo celeritate fuit. vt ait Cicero de Claris Oratoribus. M. autem Tugio & Casellius ita rerum aliarum indocti fuerunt, vt eorum nomina alibi reperire non sit facile. Omnibus iuris peritissimus) Hoc dicendi genus quamuis sit contra grammaticorum præcepta, Ciceroni tamen insolitum non est. De quo in Progymnasmatibus plura. Probare) id est facere vt approbes. Camertinum) id est cum Camertibus Piceni agri populis ictum. Sanctissimum) id est sacrosanctum. Aequissimū) id est in quo additum non erat, vt maiestatem populi Rom. comiter conseruarent. Potest igitur iud) Argumentum a simili est. Existat) id est sit præsens, appareat. Est autem sub oculos subiectio, quæ ab aliis euidentia, ab aliis repræsentatio dicitur. Cogitatione vestra) id est imaginatione, id est imaginamini eum hic præsentem esse. Quoniam re) id est re ipsa. Nā tum Marius mortuus erat. Foederis) Camertini. Non rudem exemplorū) i. non ignorare exempla, aliosque Imperatores idem fecisse. Rudem exemplorum. Vt in libro Tusculanarum questionum primo. Docet enim quemuis, qui omnium rerū rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare se, non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere. Et in primo de Officiis, Vt nō modo græcarū literarū rudes, sed etiā docti aliquantū se arbitrentur adeptos & ad dicendū & ad iudicandū. Aliter dixit in libro Epistolarū ad Brutū, Quod ab tuis familiaribus optimis illis quidē viris, sed in Rep. rudibus nō probatur. P. Africani discipulū ac militem) i. sub Scipione minore militasse. Legationibus publicis) In bello Iugurthino Q. Metelli, & postea ī bello Italico P. Rutili Legatus fuit. Bellicis) Nā aliæ legatiōes sunt, vt quā pacis, aut repetundarū reū gratia Legati mittuntur. Legatus autē bellicus is est, quē locū tenētē eius qui præest exercitui vulgo appellant. Legisset) alii egisset legunt.

Reicere.

Aqua Tusculana.

C. Aquilius.

Rudis exemplorum.

Mari' sub Scipione militauit. Legatiōes bellicæ.

Quæ lectio aspernāda non est, ut miles agat bellum, gerat vero Imperator, aut is cui datum imperium est. Nam militarem exercitationē non lectionem cum imperatoris rebus gestis comparat. Quoties ipse Cōsul) Septies enim Consul fuit.

Sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere a Repub. bene gerenda impediretur: a se ex coniunctissima atque amicissima ciuitate fortissimum quēq; esse delectum: neq; Ignatium, neq; Camertum fœdere esse exceptum: quo minus eorum ciuib; a populo Rom. præmia virtutis tribuerentur. Itaq; cum paucis annis post hanc ciuitatis donationem acerrima de ciuitate quæstio Licinia & Mutia lege venisset: num quis eorum qui de fœderatis ciuitatibus esset ciuitate donatus in iudicium est vocatus? Nam Spoletinus T. Macrinus vnus ex iis, quos C. Marius ciuitate donasset, dixit causam ex colonia Latina in primis firma & illustri: quem cum disertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim populos de suo iure, non de nostro fundos fieri solere. Sed cum lege Apuleia coloniarum non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos ciues Romanos facere posset, negabat hoc beneficium re ipsa sublata valere debere. Nihil habet similitudinis ista accusatio. sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum affinem suum hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis causam illam grauitate sua defenderit & probarit. Quis enim esset iudices qui Imperatoribus nostris in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis? qui focis, qui fœderatis, in defendenda republica nostra spem præmiorum eripi vellet?

Sibi non fuisse dubium) dicat. Nullo foedere) etiam æquissimo & sanctissimo. Ciuitate) non certa aliqua, sed quæuis. Neque Ignatium) Si emendata lectio est Ignates populi sunt cum populo Romano æquissimo foedere coniuncti, quemadmodum & Camertes. Sed Ignates populos dici nullos quum inueniam, vide an malis legere etiam contra fidem exemplarium, Egnatorum. Nam Egnatium pro Egnatorum dici non placet. Est autem Egnatia vrbs Apuliæ. Post hanc ciuitatis donationem) id est vt arbitror, postquam M. Annius Appius Camertinus a C. Mario ciuitate donatus est. Licinia & Mutia lege) Huius legis meminit Cicero in libro de Officiis tertio. Nam esse, inquit, pro ciue qui ciuis non sit, rectum est non licere: quam legem tulerunt sapientissimi Consules Crassus & Scauola. Idem quoque in oratione pro Cornelio de maiestate. Legem, inquit, Liciniam & Mutiam de ciuibz regundis video constare inter omnes (quam duo Consules omnium quos vidimus sapientissimi tulissent) non modo inutilem, sed perniciosam Reipub. fuisse. Hunc locum enarrans Asconius. P. inquit, Licinium Crassum oratorem, & Q. Mutium Scauolam Pont. Max. eundemque & oratorem & Iurisconsultum significat. Hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in sua ciuitate sociis in suo Consulatu tulerunt, quum summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur. Et ob id magna pars eorum pro ciuibz Romanis se gereret, necessaria lex visa est, vt in suæ quisque ciuitatis ius redigeretur. Verum ea lege ita alienati animi sunt principum Italicorum populorum, vt ea vel maxima causa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit. Spoletinus) a Spoletto Spoletinus dicitur. Est autem Spoletum colonia populi Rom. quam post primum bellum Punicum deductum fuisse T. Liuius libro. xx. scribit. Dixit causam ex colonia Latina) id est ex Spoletto, id est T. Macrinus Spoletinus causam dixit. L. Antistius) P. Antistium appellat in libro de claris oratoribus. Ad quem post Tribunatum primum causæ multæ, deinde omnes, maximæ quæcunque erant, deferrebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. Videbat enim) T. Macrinus idem quod Cicero non sentiebat. Antea enim dixit Cicero vim esse istius & iuris & verbi, vt fundi populi beneficio nostro, non suo iure fiant. Lege Apuleia) L. Apuleius Saturninus Trib. pl. legem tulit, vt colonie deducerentur, vtque in singulas colonias ternos ciues Romanos C. Marius facere posset. C. Mario tulerat) id est cauerat, & priuilegium dederat. Vt in singulas colonias) non eas solum quæ Apuleia lege deducerentur, sed etiam in alias. Nam T. Macrinus hac lege ciuis Romanus factus est. Negabat) Antistius. Re ipsa sublata) Quia colonie Apuleia lege non essent deductæ. Nihil habet similitudinis) cum hac causa Cornelii. Hominem incredibili eloquentia) L. Crassi quanta fuerit eloquentia alio loco scripsimus.

Egnatia.

Lex Licinia & Mutia.

Ciue se gerere qui ciuis non sit.

Italicum bellum. Spoletum.

L. Antistius

Lex Apuleia.

Tulit C. Mario.

Marii vultus & anti.

Q² si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphus, si praesens valuit aspectus: valeat auctoritas, valeant res gestae, valeat memoria, valeat fortissimi & clarissimi viri nomen aeternum: sit hoc discrimen inter gratiosos ciues atque fortes, ut illi viui fruantur opibus suis: horum etiam mortuorum, si quisquam huius imperii defensor mori potest, viuat auctoritas immortalis. Quid? Cn. Pompeius Magni pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Cesium Equitem Rom. virum bonum, qui viuit Rauennae, foederato ex populo, nonne ciuitate donauit? Quid? cohortis duas Camertium: quid? Heracliensium legionem, P. Crassus vir amplissimus ex ea ciuitate, quacum prope singulare foedus, Pyrrhi temporibus, C. Fabritio Consule ictum putatur: quid? Massiliensem Aristonem Sylla: quid? quoniam cum Gaditanis agimus, idem Heros. IX. Gaditanos: quid? vir sanctissimus & summa religione ac modestia Q. Metellus pius Q. Fabium Saguntinum: quid? hic qui adest, a quo haec, quae ego nunc percurro, subtilissime sunt omnia perpolitae, M. Crassus, non Aletrinese foederatum ciuitate donauit, homo tum grauitate & prudentia praestans, tum vel nimium parcus in largienda ciuitate? Hic tu Cn. Pompeii beneficium, vel potius iudicium & factum infirmare conaris? qui fecit quod C. Marium fecisse audierat: fecit, quod P. Crassum, L. Syllam, quod Q. Metellum, quod M. Crassum, quod denique domesticum auctorem patrem suum facere viderat? Neque vero in vno Cornelio id fecit. nam & Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, & Mamertinos:

obuios & quosdam Vticensis & Saguntinos fabros ciuitate donauit. Etenim cum cæteris præmiis digni sunt, qui suo labore & periculo nostram Rempub. defendunt: tum certe dignissimi sunt, qui ciuitate ea donentur, pro qua pericula ac tela subierunt. Atque uti nam qui vbique sunt propugnatores huius imperii, possent in hanc ciuitatem venire: & contra, oppugnatores Reipub. de ciuitate exterminari.

Imperatorius ardor oculorum) Quales fuerint oculi C. Marii tum indicatum est, quum ad eum obscura quadam in domo quiescentem Min- turnenses Cimbrium miserunt, qui eum occideret. Hunc enim ferunt, quum per tenebras Marium inquirendo graderetur, oculis eius ignis in modum ardentibus territum infecta re discessisse. Vt est apud Appianum libro de bellis ciuilibus primo. Tales oculos Augusto Cæsari fuisse Sex. Aurelius Victor scribit. Cuius a vultu quicquid miles oculos auerteret, eum que cur id faceret Cæsar interrogaret, Quia, inquit, fulmen oculorum tuorum ferre non possum. Valuit ad T. Macrinum absoluendum. Fruantur opibus suis) id est fructum capiant gratiæ eius, qua valent apud plurimos. Virum bonum, qui viuît Rauennæ) In codice alio scriptum inuenio. virum bonum, Q. Vibium Rauennatem. Ex ea ciuitate) Heraclea.

Oculi Imperatorum ardentis,

Heros nouem) Viros non heros legendum esse arbitrer, nisi coniungatur superiori, & sic, idem heros videlicet Sylla. Aletriensem) Aletrinensem legendum est, ut ex Aletrino aliquem intelligas. Est enim Aletrinum municipium Italiæ Arpino vicinum, ut pro A. Cluentio scribimus. Auerniensem non Aletrinensem in codice antiquo mendose, ut opinor, scriptum inuenio. Qui fecit quod C. Marium) per enumerationem repetit exempla Imperatorum, qui ex foederatis populis homines ciuitate donauerunt, quos Cn. Pompeius in faciendo ciue Cornelio imitatus sit.

Aletrinum,

Quod Q. Metellum quod denique) Ita scribendum censeo. quod Q. Metellum, Quod M. Crassum, quod denique &c. Ex bello illo Africano) quod Cn. Pompeius in Africa gessit cum Cn. Domitio & cum Hierica, vel ut alii dicunt Hiarba Rege Numidiæ. Mamertinos obuios) Mamertini Siciliæ populi sunt, quorum vrbs Messina appellatur. De his Volaterranus libro. vi. plura. Propugnatores) id est defensores. Ille summus poeta noster) id est Ennius. A poetarum testimonio arguit licere Imperatori donare ciuitate eum qui pro Repub. tela atque pericula subierit, & cum hoste fortiter pugnauerit.

Ennius.

Popul⁹ fundus factus.Memini-
mus fuisse.

Neq; ille summus Poeta noster Annibalís illam magis cohortationem, q̃ communem Imperatorum voluit esse, Hostem qui feriet mihi erit Carthaginienſis, quis erit ciuitatis, si & id habent hoc leue & semper habuerunt. Itaque & ciuis fortissimos vndique fortes viros adsciuerunt, & hominum ignobilium virtutem persæpe nobilitatis inertiae prætulērunt. Habetis Imperatorum summorum & sapientissimorum hominum clarissimorum virorum interpretationem iuris ac foederum. dabo etiam iudicum, qui huic quaestioni præfuerunt: dabo vniuersi populi: dabo sanctissimum etiam iudicium Senatus. Iudices cum sæpe ferrent, palamq; loqueretur, quid essent lege Papia de M. Crasso Mamertinis repetentibus iudicaturi: Mamertini publice suscepta causa destiterunt. multi in ciuitate recepti ex liberis foederatisque populis: nemo vnquam est de ciuitate accusatus: q̃ aut populus fundus factus non esset, aut q̃ foedere ciuitatis mutandae ius impediretur. Audebo etiam hoc contendere, nunq̃ esse condemnatum, quem constaret ab Imperatore nostro ciuitate donatum. Cognoscite nunc populi Rom. iudicium multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsa atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus ictum Sp. Cassio, Posthumio Cominio COSS. quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus postrostra incisum & perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cominius Tyburs, pater huius Equitis Rom. optimi atque ornatissimi viri, damnato Caelio, quomodo ex eadem ciuitate T. Coponius ciuis item summa virtute & dignitate (nepotes T. & C. Coponios nostis)

damnato C. Massone ciuis Romanus est factus? An lingua & ingenio patefieri aditus ad ciuitatem potuit? manu & virtute non potuit? An ne de vobis trahere spolia foederatis licebit? de hostibus non licebit? An quod adipisci poterant dicendo, id assequi pugnando non liceat? An accusatori maiores nostri maiora praemia, quam bellatori esse voluerunt?

Annibalis) Enni⁹ secundum bellum Punicum complexus carmine est, in quo libro est versus ille quem hoc loco Cicero citat, quem etiam aduocat Politianus in epistolis vt doceat Carthaginensem non Carthaginensem dici oportere. id tamen aliis necessitate carminis hexametri faciendum non in prosa videtur. Mihi erit Carthaginensis) id est ciuitate Carthaginensi donabo. Quisquis erit ciuitatis) Locum hunc emendatum non esse mihi dubium est. Vndique) ex omnibus populis etiam foederatis. Hominum ignobilium &c) id est ignobiles viros, qui fortes essent, nobilibus ignavis praetulerunt. Nobilitatis inertiae, intellectio est. Habetis &c) Admonet quae dicit & proponit quae dicturus sit, vt auditores magis attentos reddat. Renouauit quae de exemplis Pompeius dixit, renouat, quae de consuetudine idem dixit. Iudicium) Iudicium scilicet. Huic quaestioni) id est simili causa. Lege Papia) qua peregrini ab vrbe arcebantur. De qua alio loco scripsimus. De M. Crasso) qui Mainertinum aliquem ciuitate donat. Repetentibus) iudicio vt ciuem suum. Quid essent iudicaturi) quod scilicet eum absoluturi essent. Foedere impediretur) quia esset foedus sacrosanctum. In columna aenea) In columnis aeneis Romanos veteres scribere solitos leges & foedera apud Dionysium Halicarnasaeum saepe licet legere. Ardente Capitolio tria millia tabularum aerearum conflagrasse, easque restituendas Vespasianum suscepisse inuestigatis vndique exemplaribus Suetonius scribit. Aera legum in Capitolio de coelo tacta & liquefacta fuisse Cicero in Inuentiis in Catilinam dicit. Tybur) Tyburs legendum est. Tybur enim oppidum est in Italia, non longe ab vrbe Rom. Vnde Tyburs huius Tyburtis gentile nomen est. Damnato Caelio) Caesium & paulo post C. Massonem se pro ciuibz gessisse ideo quedam damnatos fuisse significat. An lingua & ingenio) L. enim Cominius & T. Coponius oratores fuerunt. De nobis trahere spolia) id est vt arbitror, nos accusare, & causa vincere. Vt ea sententia sit, An licebit oratoribus ex populis foederatis in ciuitatem nostram venire, & nobiscum accusatione contendere, viris autem fortibus ex foederatis populis non licebit cum hoste pugnare? quia nullum praemium sperabunt.

Carthaginiensis.

Lex Papia.

Leges & foedera vbi scribantur.

Cereris. fa-
era.

Sacra pro
ciuibus ci-
uis faciebat

Quod si acerbissima lege Seruilia principes viri ac gra-
uissimi & sapientissimi ciues hanc Latinis id est foedera-
tis viam ad ciuitatem populi iussu patere passi sunt: ne-
que in his est hoc reprehensum Lacinia & Mutia lege,
cum praesertim in genus ipsum accusationis & nomen
eiusmodi praemium, quod nemo assequi possit, nisi
ex Senatoris calamitate, neque Senatori, neque bono
cuiquam nimis iucundum esse posset: dubitandum fuit,
quin quo in genere, iudiciorum praemia rata essent, in
eodem iudicia Imperatorum valerent? Num fundos
igitur factos populos Latinos arbitramur, aut Serui-
lia lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat pro-
positum aliqua ex re praemium ciuitatis? Cognoscite
nunc iudicium Senatus, quod semper est iudicio popu-
li comprobatum. Sacra Cereris Iudices summa maio-
res nostri religione confici cerimoniaeque voluerunt. quae
cum essent assumpta de Graecia, & per Graecas sem-
per curata sunt sacerdotes, & Graeca omnia nominata:
sed cum illam quae Graecum illud sacrum monstraret
& faceret, ex Graecia deligerent, tamen sacra pro ci-
uibus ciuem facere voluerunt: ut deos immortales scie-
tia peregrina & externa, mente domestica & ciuili pre-
carentur. has sacerdotes video fere aut Neapolitanas,
aut Velientes fuisse foederatarum sine dubio ciuita-
tum. Mitto vetera proxima dico. ante ciuitatem Velien-
sis datam, de Senatus sententia C. Valerium Flaccum
Praetorem urbanum nominatum ad populum de Calli-
phana Veliensem, ut ea ciuis Romana esset, tulisse. nu-
igitur aut fundos factos Velientes, aut sacerdotem il-
lam ciuem Rom. factam non esse, aut foedus & a Sena-

tu & a populo Rom. violatum arbitrabimur? Intelligo Iud. in causa aperta, minimeque dubia, multo & plura & a pluribus peritissimis esse dicta, quam res postularet. sed id factum est, non vt vobis rem tam perspicuam dicendo probaremus, verum vt omnium maleuolorum, iniquorum, inuidorum animos frangeremus: quos aut accusator incenderet, vt aliqui sermones hominum alienis bonis incoerentium etiam ad vestras aures permanerent, & in iudicio ipso redundarent.

Acerbissima lege Seruilia) Hæc Seruilia lex quæ fuerit legere non memini. Eam tamen esse opinor, quam a Q. Seruilio Cæpione latam L. Crassus suasset. In qua suasionem summis laudibus Senatui ornauit. vt est apud Ciceronem de Claris oratoribus, & pro A. Cluentio. C. Cosconium Valerius libro. viii. reum dicit factum lege Seruilia. Legem quoque Seruiliam repetundarum esse est apud Asconium in Pisonem. Hac tamen lege quid cautum sit ignoro. Populi iussu) id est populo approbante legem suffragio. Calamitate) id est condemnatione. Aut Seruilia lege) id est quod eam Seruiliam legem asciuerint, quod non licebat. Nam de Repub. Romana ea lex erat. Ex qua fundos fieri populos maiores, vt dixi, noluerunt.

Lex Seruilia.

De Græcia) Magna, quæ in Italia est. Velicensibus) Velia oppidum est in agro Lucano a Phocensibus Seruio Tullio regnante Romæ conditum. Phocenses enim ab Harpalo regis Cyri præfecto fugati alii Veliam partim Massiliam condiderunt, vt ex Higino A. Gellius libro. x. scribit. De Caliphana) Valerius Maximus libro primo, titulo de cultu deorum scribens, hanc ab aliis Chalcitanam dicit appellatam esse. Velienſe) pro Velienſi dixit. quod posterius ex grammaticorum præceptionibus dicendum esset.

Velia.

Massilia.

Velienſe.

Intelligo iudices) C. Cæsari L. Cornelius amicus fuit, vt antedictum est. Cæsaris inimici Cornelium insectati sunt. Cicero Pompeium Crassum & se tam multa in hac causa dixisse testatur, vt inuidorum animos frangerent. A pluribus peritissimis) Pompeio Crasso & Cicerone. Frangeremus) id est molliremus & mutaremus. Quos aut accusator incenderet) In codice alio scriptum inuenio, Quos vt accusator incenderet. Quæ lectio magis placet. Alienis bonis incoerentium) id est inuidorum. Nam inuidus alterius macrescit rebus optimis.

Balbi opes.
Neapolis.

Idcirco illa in omni parte orationis sua arte aspergi videbatis : tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque inuidiosa est, & quantacunque est, eiusmodi est, ut conseruata magis quam corrupta esse videatur : tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, sed communi male dicto notabatur : tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi. illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem : emptionibus ea solere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infimos, non legibus tanquam tutelas peruenire. Obiectum est etiam quod in Tribum Crustumina peruenierit : quod hic affecutus est legis de ambitu præmio minus inuidioso, quam qui legum præmiis Prætoriam sententiam & pretextam togam consequuntur. Et adoptio Theophanis agitata est, per quam Cornelius nihil est præterquam propinquorum suorum hæreditates affecutus. quorum animos, qui ipsi Cornelio inuident, non est difficillimum mitigare : more hominum inuident, in conuiujs rodunt, in circulis vellicant : non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. qui amicis L. Cornelium aut inimici sunt, aut inuident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendissimi : nam huic quidem ipsi quis est unquam inuentus inimicus ? aut quis iure esse potuit ? quem bonum non coluit ? cuius fortunæ dignitæque non cessit ? versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis atque discordiis neminem unquam alterius rationis ac partis, non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc siue meum, siue Reip. fatum, ut in me unum omnis inclinatio communium temporum incumberet. non modo non exultauit in ruinis nostris vestrisque discor-

diis Cornelius, sed omni officio, lachrymis, opera consolatione, omnis me absente meos subleuauit. quorum ego testimonio ac precibus, munus hoc meritum huic, & ut a principio dixi, iustam & debitam gratiam refero.

Illa) maledicta, que consequuntur. Ea autem postremo loco hic refutat Cicero, quæ ante causæ defensionem refutare alibi solet. Pecuniam L. Corneli) Quæ tanta fuit, ut apud Gades authore Strabone libro tertio urbem ædificauerit nomine Neapolim. Inuidiosa) id est nimis magna. Comuni maledicto) quo accusatores uti solent. Nullam esse gentem) id est nullum esse possessorem perpetuum. Ut in natione aliqua gens genti succedit, nec eius nomen mutatur, ita non est in fundi alicuius possessione, quæ sæpe mutatur. Ad alienos) id est non propinquos. Ad infimos) id est a nobilibus ad ignobiles. Tanquam tutelam) Quibus testamento tutor datus non sit, iis ex lege tabularum. xii. agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi. Ut est in primo libro Institutionum Iustiniani, de legitima agnatorum tutela. Non igitur ut tutela, ita & prædiorum possessio ad agnatos legibus peruenit. Quod in tribum Crustumina peruenierit) Qui Romana ciuitate donabantur, eos in aliquam tribum venire oportebat. Cur autem id Cornelio obiectum sit, & quo legis de ambitu præmio id affectus sit nescio. Prætoriam sententiam) id, ut arbitror, illum habet intellectum. In causis priuatis Prætores ex legibus ferunt sententiam. Prætoriam sententiam ex præmiis legum consequuntur ii, secundum quos iudicatum sit. Prætextam togam) quæ ex Prætoris sententia sumi more fuisse significat. Theophanis) Is Theophanes non est, qui Pompeii Magni res gestas scripsit. De quo est in oratione pro Archia. Amicis L. Corneli) præcipue C. Cæsari. Docet autem Cicero magis metuendum Cornelio ab amicorum inimicis, quam a suis, quum nullos ipse iure habeat. Nam bonos coluit, improbos nec re nec verbo nec vultu offendit. omnium fortune dignitatisq; cessit. Hominis potentissimi) C. Cæsaris. In maximis nostris malis atq; discordiis) id est in turbulento illo P. Clodii Tribunatu & Ciceronis exilio. Alterius rationis ac partis) id est Clodianis. Communi temporum) id est malorum, quæ Communiter eodem tempore omnibus impenderent. Omnes meos) id est uxorem & liberos. Me absente) id est exulante. Quamuis exilium suum nusquam appellet Cicero. Ut a principio dixi) Nam in huius orationis exordio Cicero dixit, Ego quantum ei debeam, alio loco ostendam. Munus meritum, iustam & debitam gratiam referre in eadem re dicit. Debere gratiam dixit Cicero in oratione in Rullum ad Quirites, Maioribus nostris præcipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore est factum, ut impune in ocio esse possemus. Idem

Maledictorum refutatio.

Gens prædiorum nulla

Debere gratiam & beneficium.

quoque debere beneficium dixit in libro de Oratore primo. Adolescentulus, inquit, sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.

Speroq; Iud. ut eos, qui principes fuerunt conseruandę salutis, aut dignitatis meę, diligitis & charos habetis: sic quę ab hoc pro facultate huius, pro loco facta sunt & grata esse vobis & probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui & multi & potentes sunt, vrgetur inimicis. quos quidē hesterno die Cn. Pompeius copiosa oratione & graui secum si vellent, contendere iubebat: ab hoc improbo certamine atque iniusta contentione auocabat. Et erat æqua lex & vobis Iudices atque omnibus qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me præsertim rerum varietate atque usu ipso iam perdoctum viderent, etiam ab illis eos maioribus discordiis auocarem. Id enim contendere mecum de republica, cū id defendas, quod esse optimum sentias, & fortium virorum & magnorum hominum semper putauī, neque huic vnquam labori, officio, muneri defui. sed contentio tandiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid: aut si non proficit, non obest ciuitati. volumus quędam, contendimus, experti sumus, obtenta non sunt: dolorem in alienis, luctum, mœroremque suscepimus: cur ea quę mutare non possumus, conuellere malumus, q̄ tueri? C. Cæsarem Senatus & genere supplicationum amplissimo ornauit.

Speroque) id est existimo. Ea in re hoc verbum dici saepe attendere potes. Charos habetis) id est amatis. De hoc dicendi genere alio loco praecepimus. Pro facultate huius) Quid si legis pro facultate eius id est sua? Pro loco) id est pro tempore, quum eius anni tempestas in me incumberet. Ab hoc improbo certamine) cum L. Cornelio. Qui nostris familiaritatibus implicantur) id est qui nostri amici sunt. Rerum varietate) etiam aduersa fortuna, qui cum Clodio conflictatus sum. Vsu ipso) id est experientia. Sapiens) id est viri sapientis. Volumus quaedam) in Rep. volumus quaedam fieri, ea ut fiant contendimus, an fieri possint experti sumus, quia Senatus aut populi Rom. iudicium petiuimus, haec obtenta non sunt, quia contra nostram voluntatem latum iudicium est. Ea ex re vehementer dolumus. Quia igitur ea per Senatus aut populi Rom. sententiam mutari non possunt, ea velle tueri potius quam tollere debemus, nec odia suscipere cum his qui contra sentiant. C. Caesarem) Exemplo suo vult C. Caesaris inimicos ab odiis & discordiis auocare. Caesar enim & Cicero inimicitias inter se gesserunt. Nam quum P. Clodius designatus esset Trib. pleiusque minas Cicero pertimesceret, quanuis Caesarem insensum sibi esse ob Catiline coniurationem existimaret, ab eo tamen impetrauit, ut ei Legatus in Galliam iret. Id si fieret, P. Clodius ereptum iri sibi Ciceronem existimans, conciliationem amicitiae cum Cicerone simulat. Itaque Cicero Legatus ire Caesari renuit. Id grauius ferens Caesar in Ciceronem Clodium incitat, Pompeium ab eiusdem amore remouet. Idem in Ciceronem testimonium dicit contra ius ac maiorum leges. Lentulum, Cethegum, aliosque indicta causa damnatos necatosque esse. Author est Plutarchus in vita Ciceronis. Sed has inimicitias Cicero Reipub. causa deposuit. Hoc odium causa Reipub. ut susceptum, ita depositum Cicero dicit in oratione de Prouinciis Consularibus. Vos, inquit, sequor P. C. vobis obtempero, vobis assentior, qui quandiu C. Caesaris consilia in Repub. non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus coniunctum videbatis. Postea quam rebus gestis mentes vestras voluntatemque mutastis, me non solum comitem esse sententiae vestrae, sed etiam laudatorem vidistis. Et paulo ante, Hic me meus in Remp. animus pristinus ac perennis cum C. Caesare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quid volent denique homines existiment, nemini ego esse possum bene de Repub. merenti non amicus. Genere supplicationum) Mos erat Romanorum ut ex Senatus decreto, Imperatorum nomine, qui bella prospere gererent, supplicationes cum coniugibus & liberis ad templa deorum, gratulationis causa aliquot dies celebrarent, ut in Inuectiuas Ciceronis scribimus amplius.

Caesar & Cicero reconciliati.

Afficere sit
pendio.

Odium in-
finitum.

Et numero dierum quīdecim. Idē in angustīs ærarii victorem exer citum stipendīo affecit, Imperatorī decem Legatos decrevit, lege Sempronīa succedendū non cē sūt. harum ego sententiārum & princeps & auctor fui: neque me dissensionī meæ pristinæ putavi potius assen tiri, q̃ præsentiū reipublicæ temporibus & concordie conuenire. Non idem aliis videtur. sunt fortasse in sen tentia firmiores, reprehendo neminem. sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiā aliquā, taq̃ aliquod nauigium ex Reipub. tempesta te moderari. sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quo semel susceptum sit, quos video esse nonnullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu, affectatoribus que confligant. Illam enim fortasse pertinaciam non nulli, virtutem alii putabunt: hanc vero iniquitatem omnes, cum aliqua crudelitate coniunctam. Sed si cer torum hominum mentes nulla ratione placare possue mus Iudices, vestros quidem animos certe confidimus. non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placa tos. Quid enim est cur non potius ad summam laudem huic, q̃ ad minimam fraudem Cæsaris familiaritas vale re debeat? cognouit adolescens: placuit homini pruden tissimo: in summa amicorum copia, cum familiarissi mis eius est adæquatus: in Prætura, in Consulatu Præfectum fabrum detulit: consiliū hominis probauit: fidem eius est complexus: officia, obseruantiamque dile xit. fuit hic multorum illi laborum socius aliquando, est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo quod bonum cuiq̃ sit apud tales viros profuturum.

Et numero dierum nouem) Quindecim non nouem scribi oportere illa verba Ciceronis de Prouinciis consularibus indicant, Supplicationē quindecim dierum decreui sententia mea. Loquitur enim de hac eadem supplicatione, de qua plura dicit. In angustiis ærarii) In eadem oratione, Relatum est, inquit, ad nos nuper de stipendio exercitus. Non decreui solum sed etiam vt vos decerneretis laboraui &c. In angustiis ærarii) id est in te-
Angustia ærarii.
 nuitate & penuria. quum parua esset in ærario pecunia. Vt actione in Verrem, v. Si potest ista pecunia sine aratorum iniuria detrahi, populus Ro. habeat, præsertim in tantis ærarii angustiis. Et in libro epistolarum. xiii. De sumptu, quem te in rem militarem facere, & fecisse dicis, nihil sane possum tibi opitulari, propterea quod & orbus Senatus Consulibus amissis, & incredibiles angustia pecuniæ publicæ, quæ conquiritur vndiq; vt optime meritis militibus promissa soluantur. Decem Legatos decreuit) In eadem oratione de Prouinciis, Actum est, inquit, de decem Legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine vllis verborum ornamentis dabant. In ea quoq; re sic sum locutus, vt omnes intelligerent, me id quod Reipub. causa sentirem, facere vberius propter ipsius Cæsaris dignitatem. Imperatoribus autē Legatos ex Senatus sententia dari solitos pro lege Manilia scribimus. Lege Sempronia) Quum C. Cæsar Gallicum bellum per quinquennium gessisset, isq; imperium prorogari sibi in aliud quinquennium postularet, nōnullis in Curia aduersantibus censuit Cicero Cæsarem ex Gallia prius reuocandum non esse, quàm Gallicum bellum confectum sit. Eius sententia perscripta est in oratione de Prouinciis Consularibus. Lege Sempronia) C. Sempronius Gracchus legem tulit, vt necesse esset Prouincias Consulares quotannis per Senatum constitui, vt ait Cicero in oratione pro domo sua. Censuit itaq; Senatus, vt non succederetur Cæsari lege Sempronia. Cicero libro Epistolarum primo huius legis meminit. Per paucis, inquit, aduersantibus omnia, quæ ne per populum quidem sine seditione se assequi arbitrabantur, per Senatum consecuti sunt. Nam & stipendium Cæsari decretum est, & decē Legati, & ne lege Sempronia succederetur, facile perfectū est. Tāquā aliquod nauigium) Vt in libro Epistolarum primo, Nunq̃ præstantibus in Rep. gubernanda viris laudata est in vna sententia perpetua permātio: sed vt in nauigando tempestatī obsequi artis est, etiam si portum tenere non queas: quum vero id possis mutata velificatione assequi, stultum est eum tenere cū periculo cursum, quin ceperis, poti⁹ quam eo commutato quo velis tandē peruenire. Eadem quoque sententia est in oratione pro Cn. Plāco, Ego, inquit, hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi, hæc de sapientissimis & clarissimis viris, & in hac Rep. & in aliis ciuitatibus monumenta nobis literæ prodiderunt, non semper easdem sententias ab iisdem, sed quas cunq; Reip. status, inclinatio temporum, ratio concordia postulare, esse defendendas. **Infinium odium.** i. maximum & perpetuum. Vt in libro Tusculana-

Angustia ærarii.

Lex Sempronia. Prouincias consulares.

Consilium mutare prudentis est.

Infinium odium.

Labor mee narum quaestionum quarto. De L. Bruto fortasse dubitavit, an propter in-
ror infiniti finitum odium Tyranni effrenatius in Aruntem inuasit. Infinitum mœ-
 rorem, laborem, ambitum idem dixit. Libro epistolarum ad Atticum ter-
 tio. Sane sum in meo infinito mœrore sollicitus. Libro de Oratore primo.
 Si infinitus rerum forensium labor, & ambitionis occupatio decursu hono-
 rum, etiam ætatis flexu constitisset. Et pro M. Cælio, Nunquam tam Cæ-
 lius amens fuisset, ut si se isto infinito ambitu commaculasset, alterum am-
 bitus accusaret. Illam) i. illud odium cum ducibus. Virtutem) id est ma-
 gnanimitatem. Hanc vero) id est hoc odium cum comitatu & sectatorib?
 Fraudem) id est vitium & damnum. Adolescens) Corneli?. Detulit)
 id est fecit. Præfect? fabrum qui sit pro L. Murena scripsimus. Est com-
 plexus) id est adamavit, id est eum fidelem probavit.

Sed quoniam C. Cæsar abest longissime atque in his
 est nunc locis, quæ regiones orbis terrarum rebus illius
 gestis, imperium populi R. o. definiunt, nolite per deos
 immortales Iudices hunc illi acerbum nuncium velle
 deferri, ut suum Præfectum fabrum, ut hominem sibi cha-
 rissimum & familiarissimum, non ob ipsius aliquod de-
 lictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum
 sententiis audiat. Misere mini eius, qui non de suo pecca-
 to, sed huius summi & clarissimi viri facto: non de ali-
 quo crimine, sed periculo suo de publico iure disceptat:
 quod ius si Cn. Pompeius pater ignoravit, si P. Crassus,
 si Q. Metellus, si Cn. Pompeius, si L. Sylla, si M. Crassus, si
 C. Marius, si Senatus, si populus Rom. si qui de re si-
 mili iudicarunt, si foederati populi, si socii, si illi antiqui
 Latini, videte ne utilius vobis & honestius sit, illis duci-
 bus errare, quàm hoc magistro erudiri. Sed si de certo, de
 perspicuo, de utili, de probato, de iudicato vobis iure esse
 constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam in-
 veterata quicquid novi sentiat. Simul & illa lud. omnia
 ante oculos vestros proponite. Primum esse omnes etiam
 post mortem reos clarissimos illos viros, qui foedera-

Utili vobis
 ducibus er-
 rare, quàm hoc
 magistro
 erudiri.

ros ciuitate donauerunt. deinde Senatum, qui per se pe
hoc iudicauit: populum, qui iussit: iudices, qui approba-
runt. Tum etiam illud cogitatote, sic viuere ac dixisse Cor-
nelium, vt cum omnes peccatorum quaestiones sint,
non de vitiorum suorum poena, sed de virtutis praemio
in iudiciu vocetur. Accedat etiam illud, vt statuatis hoc
iudicio, vtrum post hac amicitias clarorum virorum ca-
lamitati hominibus an ornamento esse malitis. Postre-
mo illud iud. fixu in animis vestris tenetote, vos in hac
causa non de maleficio L. Corneli, sed de beneficio Cn.
Pompei iudicatuos.

Sed quoniam) Conclusio est partim per commiserationem partim per
enumerationem. In his locis) id est in Gallia. Definiunt) id est termi-
nant. Huius summi viri) Pompei. Si qui de re simili iudicarunt id est
si iudices qui de causa simili iudicauerunt. Illis ducibus errare) Error
honestus est magnos duces sequentibus, vt ait Quintilianus libro primo.
Cicero in libro Tusculanarum quaestionum primo facit adolescentem
cum quo disputat dicentem, malle se cum Platone errare, quam cum as-
lis vera sentire. Ita Duris Samius homo in historia diligens, quod cum
multis errauerit, irrisus non est, vt ait idem Cicero libro Epistolarum ad
Atticum. vi. Post mortem reos) si Cornelium damnetis. Omnium
peccatorum quaestiones) Legendum mihi videtur, omnes peccatorum que-
stiones. Causae enim publicae omnes criminum sunt.

Errare cu
doctis.

Duris
Samius.

FINIS

Sub prelo Ascensiano ad tertium Calen. Maii.
M.D. XXXI. Cum gratia & priuilegio in pri-
ma charta expositis.

vos citate de hancur deinde. Sciamus, qui per se
hoc iudicant, populum, qui iustitiam, qui appropria-
tus. Tunc etiam illud cogitavit, sic vult ac dicitur Cor.
deum, ut enim omnes peccatorum questiones sint,
non de virtutum suorum peccatis, sed de virtutis per uno
in iudicio vocetur. Accedat etiam illud, ut statuit hoc
iudicio, utrum possit hac amicitias clariorum virtutum ca-
lamant hominibus an ornamentis esse malis. Possit
mo illud iudicium in animis vestris tenetote, vos in hac
causa non de maleficio L. Corneli, sed de beneficio Ca.
Pompeii iudicetis.

Sed quoniam (Cornelius) est parum per communem parum per
enumerationem. In his locis id est in Galli. Deinde id est de
hac. Hinc sunt vult Pompeii. Si quis de se iustitiam iudicet, id est
il iudicet de causa sua iudicet. Illi duobus citat. Hinc
hinc citat hoc dicitur. Pompeii vult. Pompeii vult. Pompeii vult.
Hinc in hoc. Tunc etiam illud cogitavit, sic vult ac dicitur Cor.
deum, ut enim omnes peccatorum questiones sint, non de virtutum
suorum peccatis, sed de virtutis per uno in iudicio vocetur. Accedat
etiam illud, ut statuit hoc iudicio, utrum possit hac amicitias
clariorum virtutum calamant hominibus an ornamentis esse malis.
Possit mo illud iudicium in animis vestris tenetote, vos in hac
causa non de maleficio L. Corneli, sed de beneficio Ca. Pompeii
iudicetis.

Dicitur
Sunt

FINIS

Sub prelo Alcantiano ad tertium Calen. Maii.
M.D. XXXI. Cum gratia & privilegio in pri-
vatis chartis capitulo.